

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

Ա Մ Ա Ա Գ Ի Ր

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԵՐԱԿԱՆ,
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ.

ԹԻԻ ԺԱ.

ՏԱՐԻ ԺԵ.

ՆՈՅԵՄ. 30

ԲՈՂԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

Մահադոյժ Ս. Ներսէս Պատրիարքի.	471
ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ Պատմութիւն (շարունակելի) Յ. Վ. Մ.	472
ԲԱՆԱՍԵՐԱԿԱՆ. Ֆարքիցիոս զրամայ. (շարունակ. թարգմ.) Զ. Տ. Զաքարեանց.	481
ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հոգեհանդիստ Ս. Ներսէս Պատրիարքին Հայոց Կ. Պօլսոյ.—Ճառ Տեսչի Գ. Ճեմարանի.—Ճառ Հանգուցեալ Ս. Ներսէս Պատրիարքի իւր Պատրիարք ընտրուած օրը.—Վերջին հրաժարական ի Պատրիարքութենէ.— Հանդէս յուղարկաւորութեան.	496
Ս. Մեսրոպ Թարգմանչի Գամբարան եւ յիշատակ հանգուցեալ Անդրէաս Արքեպիսկոպոսի.	519
ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ. (Յօրադրութեանց Սինոդի). Վարչական եւ Դպրոցական:	
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ.	521
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՔ.	522

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԵ ԷԶՄԻԱՇՆԻ.

ՌԵԼԳ.—1884

“ԱՐԱՐԱՏ”

ԱՄՍԱԳԻՐ

Կը հրատարակուի ամիսը մի անգամ: Բաժանորդագրութիւնը տարեկան է եւ սկսվում է Յունվար ամսից: Բաժանորդագրին է Ռուսաստանում՝ 4 ռուբլի: Տաճկաստանում, Պարսկաստանում եւ Եւրոպայում՝ 5ր. Հնդկաստանում 6. ր. Մրագիրն է.

**ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ
ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ.**

Արարատում կը հրատարակուեն նաեւ Վեհափառ Կաթուղի-կոսի եւ Սինոդի կողմից եղած Վարչական այլ եւ այլ հրահանգութիւնները եւ Սինոդի օրագրութիւններէց քաղուածները:

Արարատում կը հրատարակուեն յիշատակարաններ՝ իբրեւ պատմականաղբիւր. կարտատպութեան լրագրներէց իւրուզղութեանը յարմար յօդուածները, զետեղելով ըստ բովանդակութեան:

Կը հրատարակուեն նաեւ լուրեր: Այլ եւ այլք՝ վերնագրով: Հայաբնակ քաղաքներում եւ գաւառներում տարագրուել ցանկացողները թող դիմեն տեղական Հոգ. իշխանութեան գործակալներին կամ ռւղղակի Ս. Էջմիածնի. հասցէն ՅՈՒՄԱՅԻՆ. Типогр. Комитетъ Տպարանական Ժողովին:

Մայր Լթուոյս Տպարանի գրատան գրքերը վաճառվում են գումարով առնողներին 20% զիջումով: Գնել ցանկացող գրավաճառներին, դպրոցների հոգաբարձուներին և այլոց կուղարկուի գրքերի ցուցակը՝ երբ նոքա դիմեն Տպարանական Ժողովին:

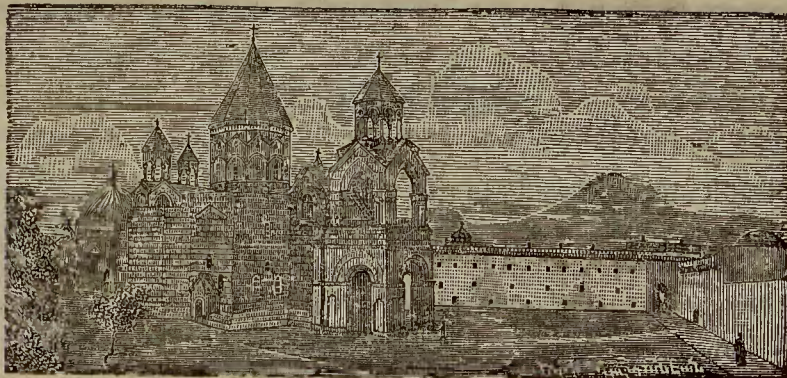
ԲՈՒՆԻ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ԸՆԴ ԵԿԵԼԵՑԻՈՅՆ ՀՌՈՎՄԱՅ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՅԵՇԱՑԱԿԱՐԱՆ.

Գործ. Պ. Կարապետի եղեանց.

ԻՍ. Պետերբուրգ. գինն է ի Ռուսաստան 2 ռուբ. այլուր 5 ֆրանք:

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ ԺԱ. — ՇՐՁԱՆ ԺԷ.

1884

ՏԱՐԻ ԺԷ. ՆՈՅԵՄ. 30.

ՊԱՏՐԻԱՐԻՆ

ՀԱՅՈՅ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՅ

Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՀԱՆԳԵԱՒ Ի ՏԵՐ

Ի 26 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 1884 ԱՄԻ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅՍ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ.

(Շ-բ-ն-ի. Աբ-բ-ի. Բ. Ժ.):

ԳԼ. Թ.

Ս. Սահակ և Մեսրոպ, Հայոց լուսաւորութեան զոյգ ամուսնային իրանց վախճանից յետոյ անմահ մնացին հայկական տառերի գիւտով և Հայ գրականութեան ստեղծելովը: Կրօնական ընտիր գրոց և Աստուածաշունչ Ս. Գրոց անվթար թարգմանութիւնը, եկեղեցական ժամակարգութիւն սահմանելը և ծիսարանը կարգաւորելը՝ (որ Մեսրոպ Մաշտոցի անուամբ Մաշտոց է կոչւում) նոցա ջանքերի արդիւնքն են: Սահակ և Մեսրոպ Հայ եկեղեցու ժամակարգութեան զարդ եղող Շարական կոչուած հոգեւոր երգոց և ուխն եղանակների առաջին հեղինակ հանդիսացան. մատենագրական ասպարիպում ընդարձակ ծանապարհ հորդեցին իրանց աշակերտների համար՝ որոց մին էր հայրապետական աթոռին տեղակալող Յովսէփ՝ Վայսց ձորի Հնդոյիմ գիւղից, որ Ս. Սահակի մահից 6 տարի յետոյ սկսեց իւր իշխանութեան վերաբերեալ հոգեւոր և քաղաքական գործերը հոգալ, վասն զի քանի որ Սուրմակ կենդանի էր Յազկերտի հրամանով ինքն էր ձեռնադրութիւն անում *):

Արշակունի հարստութեան բարձուիլը, Ս. Սահակի և Մեսրոպի մահը, Յովսէփի տեղակալութիւնը, ներքին երկպառակութիւնից և արտաքին աւերածութիւններից Հայաստան երկրի թշուառութիւնը միմեանց յաջորդեցին այնպէս՝ որ կրտսեր թարգմանիչներէ վերադարձած ժամանակ երկիրը ալէկոծեալ ծովի էր նմանում, իսկ հայրապետական իշխանութիւնը զիկը կորցրած նաւի. այս իսկ պատճառով վերադարձող թարգմանիչները չքաւորողանալով անել այն ինչ որ երեւակայում էին զեւ հայրենեաց

(*) Յովհաննէս Զ. կաթողիկոս զրասխանակերտցի, տպեալ ի Մոսկվայ, երես 34. և Վարդան մեծն պատմիչ. տպեալ ի Վենետիկ, երես 52.

ստանալով չորս հազար, յուսաբեկ ցրուեցին այս ու այն կողմ: Հայաստանի այդ ժամանակի հոգևոր և քաղաքական վիճակը լաւ նկարագրել է Մովսէս Խորենացին իւր պատմութիւնը վերջացնող սրբով*):

Մովսէս Խորենացին գտնելով իւր փարգասեւոններին (Սահակին և Մեսրոպին) մեռած, իմանալով որ Շմուելի, Բլբլիշոյի և Սուրմակի պէս մարգիկը Սահակի կենդանութեամբ արդէն յաւակնութիւն են ունեցել հայրապետական աթոռը գրաւելու նախարարներէց ոմանց ձեռնադրութեամբ և Պարսից թագաւորի հրամանով, և հայրապետական աթոռը նոցա մոլութիւններին նշաւակ յետին նուաստութեան է հասել, — ցաւ ի սիրտ իւր ողբի մէջ յիշելով թագաւորութեան և Ս. Լուսաւորչի ցեղից քահանայութեան բարձուիլը՝ լալիս է աշխարհիս մէջ խաղաղութեան վրդովուիլը, անկարգութեան արմատանալը, ուղղափառութեան դրդուիլը, տգիտութեան երեսից՝ չարափառութեան հաստարմատ լինելը: Եւ գէպի Հայաստանեայց եկեղեցին իւր ցաւը յայտնելով ասումէ. «Ողորմի՛մ քեզ, Հայաստանեայց եկեղեցի, խորթացած բեմի բարեգարգութիւնից. զրկուած քաջ հովուից (Սահակ) և հովակից (Մեսրոպ), քո բանաւոր հօտը էլ չի՛մ տեսնում դաւար վայրերում և հանգստեան ջրերի մօտ մակաղած, և ոչ էլ զգուշանալով գայլերից՝ փարախում պատուարուած, այլ անապատնէրը և կործանուելու տեղերը ցրուած»:

Խորենացին Ս. Սահակի և Մեսրոպի մահուամբ իւր և իւր ընկերների յոյսը խորտակուած տեսնելով ասումէ. «Այսուհետեւ էլ ո՞վ մեր ուսումը կը յարգի, ո՞վ աշակերտիս յառաջադիմութեամբը կուրախանայ»:

Հայաստան երկրի պաաշտօնեաների վատութիւնից երկրի քայքայումը տեսնելով ասումէ. «Զարթնիր Երեմեա, զարթնիր և ողբա ու մարգարէացիր ինչ որ թշուառացանք և թշուառանալու ենք»:

«Գուշակիր տգէտ հովիւների վեր կենալը . . . վարդապետները ախմար և ինքնահաճ են. անձամբ են առել պատիւ և ոչ թէ Աստուծոց են կոչուել. արծաթով, և ոչ թէ հոգով են ընդունուել, ոսկեսէր ու նախաճոռ են: Թողնելով հեզութիւնը, ուր Աս-

(*) Խոր. գիրք Գ. գլ. ԿԸ.

տուած է բնակում, գայլ գառնալով՝ իրանց հօտն են գիշատում: Կրօնավորները կեղծաւոր, անձնացոյց, անախառ և պատուաւէր են քան Աստուածասէր: Վիճակավորները հպարտ, ծոյլ, տըր-տընջացող և զրաբան են. աստուծոյն արուեստն ու վարպտեանու-կան խօսքը. սիրում են վաճառականութիւնն ու ծաղրածութիւնը:

«Ժողովրդականքը՝ վէս, յանդուգն, մեծախօս, անաշխատ, արեւոյդ, վնասակար, փախչող հայրենի ժառանգութիւնից: Զօրականները՝ անիրաւ, ստապարծ, զէնքը ատող, պղերգ, հեշտա-սէր, անհամբեր, կողոպտող և աւազակաբարոյ:

«Իշխանները՝ ապստամբ, գողերին գողակից, ցածահոգի, կծի, ժլատ, ագահ, յափշտակող, աշխարհաւեր, աղտեղասէր, ծառաների համամիտ»:

«Դատաւորները՝ տմարդի, սուտ, խաբող, կաշառառու, իրաւունք չորոնող, անհաստատ, հակառակող, և բոլորից առհասարակ վերացած սէրն ու ամօթը»:

Ահա այս դրութեան մէջ էր երկիրը, երբ Յովսէփ տեղակալեց և թարգմանիչները վերադարձան Հայաստան: Յովսէփ այս անկարգութիւնները վերացնելու համար Սուրմակի մահից յետոյ, երբ լիակատար իշխան դարձաւ իւր պաշտօնին, 417 թուին, Ս. Սահակի և Մեսրոպի մահուան եօթներորդ տարին ամանորաբերի օրը, Նաւասարդին, — երբ ամեն տարի աշխարհաժողով ուխտ էր լինում տօնելու Ս. Յովհաննու տօնը և Ս. Լուսաւորչի ձեռքով Հայոցս դարձն ի քրիստոնէութիւն և լուսաւորուելը մկրտութեամբ, — Բագրեւանդ-գաւառի Նահապիվան գիւղում նախարարների և հոգեւորականների ժողով գումարեց, և հոգեւորականների ու աշխարհականների միջից չարութիւններն արմատախիլ անելու համար քսան յօգուածներով տուգանքի կանոններ հաստատեց յուղղութիւն հոգեւորականների և աշխարհականների:

Այս ժողովին մասնակցեցին քառասուն եպիսկոպոսներ, շատ երէցներ, սարկաւազներ և եկեղեցու նախանձախնդիր պաշտօնեաներ՝ ամեն դասակարգից: Իսկ աշխարհականների կողմից մարգպան Վասակ Սիւնի, հազարապետ Վահան Սամառունի, և ապարապետ Վարդան Մամիկոնեան ուրիշ շատ նախարարների, և իշխանների հետ:

Արշալի և երկիրը Պարսից անօրէն կառավարութեան երեւից յետին թշուառութեան մէջ էր, և եպիսկոպոսներից շատերը

Պարսից դրանք հաճոյանալու համար իրանց գաւառի իշխանի ձեռքով զանազան ամբաստանութիւններ էին անում միմեանց վերայ, որով և հոգեւորական վիճակը ցաւալի դրութեան մէջ դնում, բայց և, Ս. Սահակի և Մեսրոպի շնորհիւ այնպիսի եպիսկոպոսներու հոգեւորականներ էլ կային, որոնք պատիւ էին բերում իրանց կոչմանն ու վիճակին, և սոքա մեծ մասամբ թարգմանիչներից էին:

Առաջին թարգմանիչներից նշանաւորներն են իրանց վարած պաշտօններով և գրաւոր երկասիրութեամբ Յովհան եկեղեցացի և Յովսէփ Պաղնացի՝ որոնք Ս. Մեսրոպի հետ Միջագետքում երկար դեգերելուց և տառերի գիւտից յետոյ, Ս. Գրոց թարգմանութեան առաջին մշակները հանդիսացան. Տիրայր Խորձենացի և Մուշէ Տարոնեցի, որոնք Ս. Մեսրոպի հետ Գողթնեաց գաւառում և Սիւնեաց աշխարհում քարոզելուց յետոյ՝ ստանձնեցին Վրաց աշխարհի նորագիւտ դպրութեան հոգսը: Ենովք, Դանան և Յովնաթան՝ Աղուանից աշխարհում Ս. Մեսրոպի յանձնարարութեամբ վերահսկող դարձան նորաբողոք գրականութեանը՝ գործակցութեամբ տեղւոյն Երեմեա եպիսկոպոսապետի և Արուիաղէն թագաւորի:

Կորիւն՝ որ Ս. Սահակի հրամանով Վրաց եպիսկոպոս նշանակուեց, վաստակակից եղած լինելով Ս. Մեսրոպին՝ գրեց նորա վարքը. Եզնիկ Կողբացի, սա իւր ուսմունքը Յովսէփ պաղնացու հետ Եդեսիայում և Բիւզանդիայում առնելուց յետոյ Հայաստան վերադարձաւ և նշանակուեց Բագրևանդայ եպիսկոպոս, սորա ինքնագիր երկասիրութեանց մէջ նշանաւոր է « Եղծ աղանդոց » գիրքը, լեզուի յստակութեամբ և բազմակողմանի հմտութեամբ, նշանաւոր են դարձեալ Ղևոնդ երէց, Յովհան, Աղան և Արձան Սրժրունիք, Ղազարիկ կամ Ղազրիկ և Երեմեա սրկաւագապետ Ս. Սահակայ, որ Վարդանայ կին Դստրիկի հետ Ս. Սահակայ մարմինը թաղեց Տարօնոյ Աշտիշատ աւանում:

Կրտսեր թարգմանիչներից նշանաւորները սոքա են. Մովսէս Խորձենացի, որ Եզնիկի մահից յետոյ Արշարունեաց և Բագրևանդայ եպիսկոպոս նշանակուեց, սա Աղէքսանդրիայում ուսում առնելուց յետոյ, հայրենիք վերադարձին՝ այցելեց Հռոմ, Աթէնք, Բիւզանդիա և Կեսարիա. սորա երկասիրութեանց մէջ նշանաւոր է Հայոց պատմութիւնը, որով Հայր հայ պատմագրաց կոչուելու

դաստիարակութեան և արժանապատիւի: Դաւիթ Անյաղթ, նշանաւոր իւր փիլիսոփայական գրուածներովը և Գիւտ կաթուղիկոտի խնդրանօք գրած խաչի ներքոյով: Նշանաւոր էին Եղրաս Անգեղայի, Սահակ, Յովհաննէս, Աբրահամ և Անանիա, Մամբրէ վերծանող՝ Մովսէս Խորենացու եղբայրը, որ ի միջի այլոց գրեց «Ի Յարութիւնն Ղազարու», ճառը. Եղիշէ՝ Մամիկոնեան նախարարական տան եպիսկոպոս, որի գրուածների մէջ նշանաւորն է Պատմութիւն վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, և Ղազար Փարպեցի, որ Վահան Մամիկոնեանի սննդակից և ուսումնակից լինելովը յայտնի է թէ երեւելի տանից էր. սա Յովհան Մանդակունու օրով Վահան Մամիկոնեանի հրամանով կարգուեց Ս. Էջմիածնի Կաթուղիկէին վանահայր, բայց աքսորուեց կասկածելի համարուելով կրօնական վարդապետութեան մէջ. այս հալածանքի ախուր տպաւորութեան տակ Վահանին գրած թղթովը սասակ յարձակւումէ հայ կրօնաւորների վերայ: Նշանաւոր է դարձեալ նորա Հայոց պատմութիւնը, որ գրել է Վահան Մամիկոնեանի առաջարկութեամբ:

Կրտսեր թարգմանիչներից, բոլորի գրական վաստակներով փառաւորուածներից կաթուղիկոսական աստիճանին հասան—Գիւտ, որ մասնակցութիւն է ունեցել ժամագրքի և հասարակաց աղօթից կարգաւորութեան, և Յովհան Մանդակունի՝ որ Մաշտոցի մէջ կարգաւորել է Մկրտութեան կանոնը, Խաչ օրհնելու, Պսակի, Եկեղեցու հիմնարկութեան օրհնութիւնը, Ցածարի սրբելը և Աւագան օրհնելը. կարգաւորել է Պատարագամատոյցի մէջ շատ քարոզներ և աղօթքներ և Ս. Աթանասի կոչուած Պատարագամատոյցը, գրել է Գիշերային ժամու «Զարթուցեալք» և «Զքէն գոհանամք» աղօթքները և ճաշու երէք քարոզներն ու աղօթքները*): Կրտսեր թարգմանչաց կարգիցն են Խաչիկ, Անդրէաս, Թաթուլ, Վարդուհէն:

Սոքա գրելի մեծ մասամբ Աթէնքի, Աղէքսանդրիոյ Նդեսիայի և Կեսարիոյ ուսումնական կաճառների մէջ համբաւ և հռչակ ստացած ուսումնականներ էին և մեծ համարում ունէին օտարների առաջ, իսկ հայ եկեղեցուն մատուցած իրանց վաստակներով տօնելի են արդէն: Այս թարգմանիչների վաստակոյ արգիւնքն են

(*) Պատմ. Հայաստ. Ս. Եկեղ. Մ. Վարդապետի Մուրատեանց. Ներդաստիւ 1872 երես 168:

մեր հին գրականութեան հոխութիւնը և բարգաւաճումն: Նոյա գրաւոր վաստակոց պատկն է Ս. Գրոց թարգմանութիւնը, որ Ռուսի Քարգմանութեան է մերակոչուած:

Ս. Գրոց թարգմանութիւնը, ինչպէս յայտնի է երկու անգամ կատարուեց, առաջին անգամին՝ ասորերէն բնագրից, իսկ երկրորդ անգամին՝ Հին Կտակարանը՝ ըստ եօթանասնից թարգմանութեան, Նոր Կտակարանը՝ յաւնական ընտիր բնագրից՝ որ թարգմանիչները բերին Հայաստան՝ Նիեսոսի ժողովի կանոնների հետ: Այժմեան մեր ունեցած Աստուածաշունչը երկրորդ թարգմանութիւնն է, իսկ առաջին թարգմանութիւնից մի քանի կտորներ կան ծամագրոց մէջ. օրինակ. Օրհնութիւն երկից մանկաց, Բեժացուցէ, Տէր երկնիցի օրհնութիւնը ևլն. որ Ս. Գրոց երկրորդ թարգմանութիւնից յետոյ էլ չբխեցին, միանգամ ընդունած լինելով: Միայն հոգևորական անձիքը չէին, որ լուսաւորուած էին արտաքին և Աստուածաշունչ Ս. Գրոց գիտութեամբ, Հայ նախորարների մէջ էլ կային հմուտ և լուսաւորուած մարդիկ՝ որպիսի էին Վարդան Մամիկոնեան և իւր եղբայրը Հմայեակ և Համաղասպեան և այլք: Հայաստանի քաղաքական անկման ժամանակ Ս. Սահակի և Մեսրոպի հոգևոր երկանց զաւակ այս գործօն մարդիկ աշխատումէին կրօնական և բարոյական վերականգնման համար:

ՇԱՀԱՊԻՎԱՆՈՒ Ա. ԺՈՂՈՎ, 447 Թ.

Ա. Եթէ մէկը եպիսկոպոսներից պղծութեան կամ պոռնկութեան կամ ուրիշ վատթարութեան մէջ գտնուի, 1200 դրամ տուգանք տայ իւր աթոռանիստ եկեղեցուն, իսկ տուգանքը կարօտեալների բաժանուի:

Բ. Եթէ նոյն յանցանքների մէջ երէց գտնուի, և վկայութեամբ հաստատուի, երեցութեան կարգից զրկուի. 300 դրամ տուգանք տայ աղքատներին բաժանելու, և դպիրների կարգում մնայ. եթէ նոյն մոլութեան մէջ յարատևի՝ զրկուի նաև դպրութեան կարգից մինչև յուղղութիւն գայ և ապաշխարի, և եպիսկոպոսը նորա զղջումը տեսնելով՝ դպիրների կարգը մոցնի: Սարգաւազի համար ևս՝ օրէնքը այդ մնայ: Եթէ կանամբի երէց նոյն յանցանքի մէջ գտնուի, և վկաներով ստուգուի, կարգաւոյժ լինի և եկեղեցուց հեռանայ. 300 դրամ տուգանք տայ կարօտեալների համար. նոյն օրէնքը թէ երէցի և թէ սարկաւազի համար լինի. յանցաւոր երէցը կամ սարկաւազը զինուորների և հարկատուների կարգը դասուի և եկեղեցու պաշտօնեաներին չըխառնուի: Եթէ երէցի կամ սարկաւազի կինը նոյն յանցանքների մէջ գտնուի, այրը կամ եկեղեցին ու պաշտօնը ընտրի կամ կնոջը. իսկ

եթէ թէ պաշտօնը և թէ կնոջը բաց թողնի, խիստ ապաշխարութեան ենթարկուի, եթէ քահանայի դուստրը կամ ուստրը նոյն յանցանքի մէջ գտնուի, եկեղեցու հասոյթից զրկուի, և պատժի և ապաշխարութեան ենթարկուի. եթէ քահանան մեռնի՝ կինը իրաւունք չունի նորից ամուսնանալ՝ նոյնպէս եթէ կինը մեռնի՝ քահանան, Քահանայի տանը պոռնիկ աղախին չըլինի:

Գ. Եթէ մէկը կին ունենայ և պոռնկութիւն անէ, և ամուսնութեան կարգը սրբութեամբ չըպահի, այնպիսուն եթէ շինական է առաջաւոր մարդիկը կշտամբեն օգտակար խօսքով և ծեծով, և եկեղեցուց հեռացնեն, Մի տարի ապաշխարանքի, և շատ ծեծելուց յետոյ 100 դրամ եկեղեցուն, 100 դրամ աղքատներին տուգանքի ենթարկել, եթէ ազատ է չըծեծել, այլ տուժել և ապաշխարել տալ, 200 դրամ՝ եկեղեցուն, 200 դրամ՝ կարօտեալներին և 2 տարի ապաշխարանք. յետոյ ի շարս հաւատացելոց՝ մօցնել եկեղեցի, Այս օրէնքին ենթարկուեն կոյսերն ու երիտասարդները:

Դ. Եթէ մէկը առանց պոռնկութեան և կամ մարմնական արատի թողնի իւր կնոջը՝ գոյքը, որդիքը, հողը և ջուրը հաւասարապէս բաժանեն, կէսը կնոջը և կէսը մարդուն. և թէ կամենան ուրիշի հետ ամուսնանալ, իրանց բաժինները ունենան և արքունի հարկը վճարեն. և այրը, որ կնոջը թողեց՝ եօթն տարի ապաշխարէ. եթէ ազատ է, 300 դրամ՝ եկեղեցուն տուգանք վճարի, եթէ շինական՝ 100 դրամ:

Ե. Եթէ մէկը ամուսնութեան պաաճառով իւր կնոջը արձակի, կինը իրաւունք ունի իւր հօր տանից բերածները հետը առնել և գնալ, եթէ բացի ամուսնութիւնը էլ ուրիշ արատ չըկայ կնոջն էլ տուգանք վճարի, եթէ ազատ է՝ 1200 դրամ, եթէ շինական՝ 1000 դրամ. իսկ եթէ այրը առաջուց մտքովը դրել էր կնոջը թողնել և ուրիշը առնել, կամ առաջուց նորա հետ պոռնկած էր, այրը 100 դրամ եկեղեցուն տայ, երեք տարի ապաշխարի, ունկնդիրների հետ մի տարի ևս ընդհակոդութեամբ մնայ և ապա եկեղեցի մտնի:

Զ. Անզգամ կանանցը, որոնք մարդուց հեռանում են, բռնեն և մարդուն յանձնեն. իսկ եթէ այրը շնաբարոյ կամ պոռնիկ է, ծեծով և յանդիմանութեամբ կշտամբեն և յուղղութիւն բերեն, եթէ ազատ է, տուգանք առնեն. եթէ յուղղութիւն գայ, կինը մարդուն լինի*:

Է. Բռնութեամբ և անիրաւութեամբ առևանգած կնոջը իւր հօրն ու մօրը յանձնել և տուգանք առնել առևանգողից, թէ ազատ լինի և թէ շինական՝ 1000 դրամ, իսկ եթէ սուտ փեսան պոռնկած լինի աղջըկայ հետ առանց պսակի, եկեղեցու համար տուգանք առնել, և երեք

* Դ. Ե. և Զ. յօդուածները, որոնք վերաբերում են ամուսնութեան եւ նորա դժպտի համագումանոց, պիտի բոլորովին դործադրուի չեն, հիմք ունենալով Յիսուսի խօսքը Թէ « Զոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մը միկնեսցէ » (Մատթ. ԺԹ. 6.)

տարի ապաշխարութեան ենթարկել. և եթէ քահանայ որ անանց աղջկայ Տօր և մօր գիտութեան պսակէ՝ զիգիւր քահանայութիւնից, և 100 դրամ տուգանք տայ աղքատներին, իսկ պսակը անվաւեր լինի, եթէ առեւանգութեան խռովութիւններից և անպանքներից յետոյ տղայ և աղջիկ հաւանեն միմեանց հետ ամուսնանալու՝ եթէ նոյն մնացած են՝ կուտի պսակ օրհնել, իսկ եթէ ոչ, այսուհի ամուսնութեան կարգ կատարել, Թէ աղատի և թէ շինականի համար այս լինի օրէնք:

Ը. եթէ մէկը կախարդութեան, ուրացութեան կամ այլ չար գործի մէջ դառնուի, և չբողոքայ ու չապաշխարի՝ քարկոծուի: եթէ խոստովանուի՝ մինչև իւր մահը ապաշխարի, 12 տարի՝ ռենկոյիներին հետ, և եկեղեցի մտնելով՝ ոչ միայն քառասորդական պահոց մէջ, այլ ամեն ժամանակ ապաշխարողների կարգում լինի, իւր անձի փրկութեան համար կարօտեալներին առատ ողորմութիւն անլուց յետոյ, մահուան ժամանակ հաղորդուի:

Թ. եթէ մէկը հարցուկներին (Փայլի) և դիւթիշներին (կախարդ) դիմի, եթէ ազատ է՝ 200 դրամ, եթէ շինական է՝ 15 ձեռք գանիւք՝ 100 դրամ տուգանքի ենթարկել՝ աղքատներին բաժանելու, երեք տարի ապաշխարելուց յետոյ հաղորդել: Իսկ եթէ եպիսկոպոս և երէց դիմի հարցուկի, և երկու կամ երեք վկաներով ստուգուի, եպիսկոպոսն եպիսկոպոսութիւնից, իսկ երէցը երիցութիւնից ընկնի, եպիսկոպոսը 1000 դրամ, իսկ երէցը՝ 500 դրամ տուգանք տայ: . . . եթէ եկեղեցու պաշտօնեաներից, կամ անպաշտան դասից մէկը, կամ երէցի որդին դիմած լինի հարցուկին, եկեղեցու պաշտօնեաների կարգից մերժուի և աշխարհականի ապաշխարանքի ենթարկուի: Թէ կին և թէ այր մարդու համար այդ կանոնը լինի:

Ժ. Նոցա, որոնք դիւթութիւն են անում՝ 12 ձեռք ծեծ տան, մազերը խանձեն, երեսը մուր քսեն, պարանոցը ոսկրներ ձգեն, ռէրկանոց տանեն, և երկու տարի գողիների համար աղայ. եթէ ազատ է, գողնոց չըգնայ, այլ 30 դրամ տայ գողիներին, և ինքն իւր ծնական եկեղեցում 2 տարի ապաշխարելուց յետոյ այլ ևս չըմեղանչելու պայմանաւ հաղորդուի:

ԺԱ. Նոքա, որոնք մեռեալների վերայ կծծ են անում և անյուսու՝ թեամբ լաց են լինում՝ ազատ լինին թէ շինական՝ նշոված լինին. մի տարի եկեղեցի չըմանին, ազատը՝ 100, իսկ շինականը՝ 50 դրամ տայ եկեղեցուն:

ԺԲ. եթէ մէկը իւր Տօր կնոջը (խորդ մօրը) կին առնի, մերժուի եկեղեցուց, և մինչև ապաշխարելը նշոված լինի: 7 տարի ռենկոյիներին հետ, 3 տարի ընդ հսկողութեամբ ապաշխարէ: 50 դրամ եկեղեցուն, 50 դրամ էլ աղքատներին տայ, և յուղղութիւն եկած տեսնելուց յետոյ՝ հաղորդել. նոյնպէս եթէ հայրը՝ որդու և եղբայրը՝ եղբոր կինը առնի, նոյն պատուհասին և նշովքին ենթարկուի. նոյնպէս արգեն-

լուած լինի ջերմ հարազատի և ազգականի կինը առնել. եթէ այդ տեսակ ապօրինութեան մէջ կինն ևս գտնուի, նոյն պատուհասը, տուգանքը և նշովքը կրի. կնոջը ապաշխարեցնել ուրկանոցում 10 տարի գողինների համար աղալ տալով, իսկ եթէ ազատ է 300 դրամ տուգանք առնելով:

ԺԳ. Ոչ ոք չը համարձակուի իւր աղջկանը . . . քրոջը կամ քեռորդուն, կամ եղբոր որդուն, կամ հօրաքրոջը կամ իւր ազգականներից մէկին մինչև չորրորդ ծնունդը կին առնել. եթէ մէկը այս օրէնքին կամ կանոնին ընդդիմանայ և հրէութեան ու հեթանոսութեան մէջ ընկնի, նոցա հետ լինի իւր բաժինը և եկեղեցուց մերժուած մնայ. եթէ մէկը նոցա պսակը օրհնի, կամ նոցա հարսանիքը գնայ, նոցա գործին մասնակից լինի՝ եկեղեցու պաշտօնեաների կարգից մերժուի. եթէ եկեղեցուց և օրէնքից խոտորուածը դառնայ իւր զեղծ ամուսնութիւնից, մեծամեծ տուրքերով մինչև իւր հարստութեան և ունեցած չունեցածի կէսը տայ աղքատներին և ցաւագարներին, և մինչև իւր կենաց յիշքը ապաշխարելով՝ մահուան ժամանակ հաղորդի արժանանայ. և եկեղեցու ղլխաւորները, որոնք եթէ նոյն գործին մասնակից են եղել և պսակը օրհնել են՝ եպիսկոպոսը 500 դրամ, իսկ երէցը 200 դրամ տուգանք տան և ապա իրաւունք ունենան իրանց պաշտօնը շարունակելու:

ԺԷ. Եպիսկոպոսը, կամ երէցը, կամ սարկաւազը և կամ եկեղեցու պաշտօնեաներից ով և իցէ տան տիկին անուամբ կին չը պահեն. եթէ մէկը պահէ և վկաներով հաստատուի, իւր աստիճանից զրկուի:

ԺԸ. Ամենայն ոք եկեղեցական պաշտօնեաներից սուրբ և անարատ պահի իրան, ընկերի հետ անխարդախ լինի և օգնի նորան:

ԺԹ. Առանց աշխարհի ղլխաւոր եպիսկոպոսի՝ եպիսկոպոս չը ձեռնադրուի, առանց գաւառի եպիսկոպոսի՝ վանաց երէց կամ անապատական չը ձեռնադրուի. միայն սրբութեան և օրինաց նախանձաւորներին ընդունելի սպասաւորութիւն եկեղեցւոյ, թէև շատ ստորին և արհամարհ վիճակից լինին:

ԺԽ. Սրբոց նշխարները ո՛ր տեղից որ բերուին, տեղւոյն եպիսկոպոսի վկայականը ունենան, և ուր որ հաստատուել են՝ առանց տեղւոյն եպիսկոպոսի չա՛նեն. և առանց եպիսկոպոսի տեղւոյն՝ չը համարձակեն սեղան կանգնել:

ԺԶ. Եթէ մի վարդապետ աշակերտին կամ ժողովրդին կամ քահանային բանադրել կամ նշովել է, ուրիշ տեղի վարդապետ կամ եպիսկոպոս չը համարձակի անիծածին օրհնել, և բանադրուածին արձակել:

ԺԷ. Մծղնէութեան մէջ գտնուած երէցի, կամ սարկաւագի, կամ հաբեղայի ճակատին ազօրսպարոյշմ զնել, և մենտկացների մի տեղում ապաշխարել տալ. եթէ դարձեալ նոյն մոլութեան մէջ գտնուեն, երկու ջղերը կտրել, և գողենոց ձգել:

Ի. Եթէ մի աշխարհականի զազրագործութիւնը գիտենայ երէցը, և հպիսկոպոսին չըյայտնի՝ այս կանոններով որոշած պատուհասին ենթարկուի. եթէ հպիսկոսին յայտնելուց յետոյ, նա կաշառ առնի ու ծածկի կամ ակնառութեամբ վարուի, այնպիսին նզոված լինի և եկեղեցուց մերժուի. նոյնպէս լինի եթէ իշխաններից մէկը իմացաւ և թագրից կաշառքի կամ ակնառութեան համար . . . Եթէ իշխաններից կամ նորա ընտանիքից մէկը մծղնէութեան մէջ գտնուի՝ նզովեալ լինի, մարդամէջ չըհամարձակի մտնել . . .

Ժողովականները այս կանոնները հաստատելուց յետոյ, զօրքերի ու զօրագլուխների առաջ կարգացին. զօրքերն ու զօրագլուխները, իշխաններն ու նախարարները, ազատներն ու շինականները ասումէին միաբերան. «Այո՛, այո՛, կարգ և օրէն այդ կայցէ՛ ինչ որ վասն մերոյ օգտի է և փրկութիւն ոգւոց մերոց. իշխանութիւն եկեղեցւոյ Աստուծոյ և մեզ առաջնորդ և առիթի կեանս յաւիտենից. ամէն*»:

(Կըլարո-նախ-ի):

Յ. Վ. Մ.

ՅԱՐՐԻՑԻՈՒՄ

ԴՐԱՄԱՅ ԵՐԵՔ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ.

(Շարունակ. Արարո, Բ. Ը.):

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ.

Առաջին անգինը. ԴԵՄԼԵՐ, ԲԵԹԵՆ և ՅՐԻԳԵՐԻԿԱ (ձեռնոց շինողներ մտնում են աջ կողմից):

ԴԵՄԼԵՐ (կատարեալ լընութեամբ մօտենում է Բօլֆին այն ժամանակ, երբ երկու անգինները մնացել են դեռ բնի խորքումը, նայում են Ագաթայի եւ Բօլֆի վերայ փսփսում են իրար հետ):

Խնդրեմ ներել, որ անհանգիստ եմ անում ձեզ. պ. Բօլֆ (նայո՛ւմ ազդիւնէրէ եկած կողմ): Բայց ես պարտք համարեցի խոնդրել ձեզանից ուշադրութիւն դարձնել այն բանի վերայ, որ տան առաջ ես տեսայ այսօր կրկին նոյն իսկ մարդը:

ԲՕԼՖ (անբաւական որ նորան շփոթեցին):

Ո՞ւմ, անունն ի՞նչ է այն մարդուն:

ԴԵՄԼԵՐ՝

Նորան, որի մասին արգէն ձեզ տեղեկութիւն եմ տուել, որ նա բոլոր այդ օրերը, իբր գիտութեամբ թափառումէ ձեր տան շուրջը, այնպէս ծեր է, սպիտակահոս (Ներողաճաբար), հազնլած է ինչպէս մուրացկան: Ամէն երեկոյ նա դիտումէ մեր տունը և շատ անգամ կանգ է առնում այդու պատի մօտ:

ԲՕԼՖ՝

Ինձ ասացէք, երբ նա դարձեալ կերևայ: Ի՞նչ է պէտք այն օրիորդներին:

ԴԵՄԼԵՐ՝

Նորա ձեզանից ինդիր ունին:

ԲՕԼՖ՝

Այսպիսի տարաժամ: (Վեր է կենս):

Քէթիկն: (պարկեշտութեամբ մօտենում է Ֆրիդերիկա աւելի համարձակ եւ անձնապատասխան դալիս է նորա ետեւից):

Ներեցէք պ. Բօլֆ: Մենք եկել ենք յանձնարարութեամբ:

ԲՕԼՖ՝

Ո՞ւմից:

Քէթիկն:

Մեր օրիորդներից, որոնք բանում են ձեր գործարանում:

ՖՐԻԴԵՐԻԿԱ՝

Դուք յանկարծ արձակեցիք մեր ընկերներից մէկին Դորոթէյ Վենտերին, առանց պատճառի:

ԲՕԼՖ՝

Արձակեցի այն պատճառաւ, որ նա վարվում էր այնպէս, որ օրիորդներին անլայել է: Ես կարծում եմ, որ դուք յանձնարարութիւն չունիք պաշտպանելու նորա վարք ու բարքը:

Քէթիկն, (հեղուկեամբ):

Ո՛հ, ո՛չ, պ. Բօլֆ. բայց կարելի է, ձեր յայտնի բարեսրտութիւնը . . .

ՖՐԻԴԵՐԻԿԱ՝ (նստում է փոքր ինչ յանդգնաբար Ագաթայի վերայ):

Այս տեսակ բան պատահում է ուրիշներէ հետ. էր, պ. Բօլֆ: (Ագաթա նկատելով նորա հայեցածքը այլապահման է եւ յապաքան ձեռքերից վեր է կենս):

ԲՕԼՖ՝ (այս բոլորը տեսնում է, աշխատելով հանդիստ մնալ, դէպի Ֆրիդերիկա):

Վիճելու չենք մենք այս տեղ այժմ: Բացառութիւնների համար ես ժամանակ եմ նշանակել գրասենեկում՝ գործից յետոյ: Այժմ գիշեր է արգէն: Մնաք բարեաւ:

ՖԻԳՐԵԲԻԱՍ:

Դուք դէպի մեզ շատ անբարեհաճ էք (նայում է Ագաթայի վերայ):
Բայց ոչ դէպի ամէնքը, ինչպէս երևում է, ոմանց համար պուր
բացառութիւն էք անում, ահա ի՜նչ պատճառաւ մենք էլ կար-
ծումենք:

ԲՕԼՖ. (սաստիկ գրգռւած):

« Գիշեր բարի »:

Քէթիկէն. (նայում է յանդիմանութեամբ Ֆրիդերիկայի վերայ, յետոյ պարկեր
տուֆեամբ է բռնում):

Մենք դուրս ենք գնում: պ. ԲՕԼՖ: (Լալի ասում է Ագաթային,
որ յապտած է Բուր Լաւթ Խոստերից և իրօթնուհի իւր պաշտօնը):
Ուրիշները քեզ նախանձումեն, բայց ես ոչ: Բո՛ղ ցնդարանեն ինչ
որ կամին:

ԲՕԼՖ:

Դե՛մէր, դորանց ճանապարհ դիր:

ՖԻԳՐԵԲԻԱՍ:

Մենք հեռանում ենք, հեռանում. (վերադառնալով նայում է Ագաթայի
վերայ): Մենք կարծում էինք, — դուք փոքր ինչ ներառամիս կրէի-
նիք, վասն զի դուք ինքներդ . . .

ԲՕԼՖ. (զնայալով):

Խնդրեմ՝ ձեզանից թողնէք իմ տունս:

Քէթիկէն. (վախով նստում է մշիկ, ինչպէս եւ Ֆրիդերիկան. վերջինը շուտով
հեռանում է դէպի աջ, կամենում է երթալ սորա ստեղծ, բայց արագ դառնում է
դէպի Ագաթային, մեղմ եւ բարեգործութեամբ):

Դորոթէեա—Վինտեր արդէն խաղ է կապել քեզ վերայ, բայց
այդ խաղը ես չեմ երգի (ժպտալով) ցանկամ ձեզ բախտաւորու-
թիւն: (Էլի մէջ անգամ նայելով և որպէս ի՜նչ ներառամիս ինդերելով):
Բարի գիշեր պ. ԲՕԼՖ: (Դուրս է գնում աջ կողմից):

(ԲՕԼՖ, գալիս է քանի մի քայլ նորա տեւելից, յետոյ կանգ է առնում. եթ
թէ զգալով իւր անգործութիւնը, կողմնակի մտիկ է տալիս Ագաթայի վերայ, որ
յուզման մէջ՝ հազիւ կանգնել է կարողանում ոտքերի վերայ, Միւսները կոտորած
են, Ընդհանուր լուսութիւն):

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. (որպէս զի ընդհատի լուսութիւնը):

Եւ կերթամ երեկային մտիկ տալու. (Վերադառնալով Լաւթին: Գնում
է յամբարայն դէպի յախ: Բայց կանգ է առնում և լսում): Մի երգի
ձայն (ժպտիկ դէպի աջ):

Իմ գանձն է տանտէրը:

Տանտէր պէտք է լինի,

Որ ինձ ձրի բնակարան տայ

Ինձ ընդարձակ ասլրել լինի:

ԴԵՄԼԻՐ (ինքն իրան, բարկացած):

Այդ Դորոթէեա — Վինտերն է երգում. փողոցումը (հանդարտ
լինի դուրս է գալիս դէպի աջ):

Երգեցողութեան ձայն երկու կանանց (փողոցի կողմից):

Մեր տէրը սիրումէ

Բոլորից միայն ինձ,

Որ գիտեմ երեւի

Հպարտ առենից:

ԲՕԼՖ (լսումէ մի քանի ընտել, եւ երբ երգեցողութիւնը լսումէ՝ յամիաքայլ վե-
րագառնումէ դէպի հովանոցը. կեղծ հանդարտութեամբ):

Կարելի է մենք դարձեալ կրկնարգանք:

ՄԷԿ ԶԱՅՆԻ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆ (փողոցից):

Առտրինի լինելը լաւ է,

Մենք էլ պիտի միշտ երեւանք

Բայց իմացէք ի զուր չէ՝

Որ մեզ մարդիկ չըհաւատան:

ԵՐԿՈՒ ԶԱՅՆ (յիշանց հետ « հոս — էրգոս — ձեռն, հետպէսէ հետ —
նաւը և վերջը երգեցող — լինելը դարձեալ):

Երբ այգի ունիմ միայնակ,

Հեզ ոչխար եմ ձեւանում . . :

Նորա ցանկութիւնքը համակ

Հեշտութեամբ եմ կատարում:

Տ՝ ՎՕԼՄՈՒՏ ! Ժանը շունչ առնելով. ինքն իրան):

Վերջապէս հեռացան նորա: — Նախանձոր արարածներ: Օձի
ծնունդ: (Նայոս — ձե ցա — աւցաբար Ագաթայի վերայ, սրբոս — ձե արա-
նոս — ձե լաւիւնակալ): Ընթերցանութիւնից այսօր ոչինչ դուրս չի գալ:
(Դարձեալ — ձե դուրս է գալիս դէպի աջ):

ՏԵՍԻԼ ՎԵՅԵՐՈՐԴ.

ԲՕԼՖ եւ ԱԳԱԹԱ.

(Ագաթայ, նայելով վերեւ երգի սկզբում, վերջապէս յետոյ ծածկումէ օջախը,
տատանվելով գնումէ դէպի տերաստը):

ԲՕԼՖ (նորա ետեւից ուժգին ձայնով):

Ո՞ր էք գնում դուք:

ԱԳԱԹԱ.

Այս տեղից հեռու:

ԲՕԼՖ (կարճատեւ լռութիւնից յետոյ):

Քնելով էք գնում:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.

Կարելի է: Իսկ վաղուեան օրը ես բոլորովին կը հեռանամ այս տեղից:

ԲՕԼՖ.

Ուր: Ինչու համար:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.

Խնդրեմ՝ ձեզանից չարգելէք ինձ:

ԲՕԼՖ.

Այ, ոչ: Էլի մէկ բառ: Դուք կամենում էք ինձ թողնել և իմ տունը:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.

Այո, ես վճռել եմ:

ԲՕԼՖ.

Այն պատճառաւ, որ այդ մարդիկ՝ մարդիկ չեն, այլ յիմար, չար և անմիտ արարածներ . . .

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.

Ինչու համար էք նոցա վերայ բարկանում: Դուք ինքնիրդ խոտառվանդում էք, որ ես պէտք է դուրս երթամ: Ի սէր ձեր, ի սէր իմ, մի արգելէք:

ԲՕԼՖ. (մօտենում է նորան, նայում է բարեկամաբար նորա աչքերին).

Այ: Ես պէտք է ձեզ բոլորը ասեմ՝ հենց հիմա, ինչ որ վաղուց իմ սրտումն էր: (Բռնած չեւից և լուի պանծով նայան դէպի նախաբէմը): Հաւատացնում եմ ձեզ ամէն բանով, ինչ որ կան աշխարհումը, որ ես բարի գիտաւորութեամբ առաջարկեցի ձեզ քաշուել այս տեղ ձեր դժգոյն երեխայի հետ, մաքուր օդ ծծելու համար (Ագաթա պիտոյի հիշով է անո՞ճ) և ի՞նչ դուրս եկաւ սրտնից: Իմ բարի գիտաւորութեանս մէջ երեւեցաւ շատ անձնատիրութիւն: Ինձ իրէալ ընդունելով տղնիւ և անշահասէր Զօն — Հօվարդին, ես չափազանց շատ մտածեցի իմ բաւականութեան համար, և չափազանց սակաւ ձեր վերայ և աւելի քիչ աներես մարդկանց վերայ: Եւ տհա՜ս ես այժմ պատճառ . . . (Ագաթա զարմացած նայաւ անպատեղի խոսքով անո՞ճ): Այո, ես սիրում եմ ձեզ Տ. Շաբերն: Մնացէք այստեղ, այդ մարդկանց ջիւղբու: (Ագաթա ապաւնտացաւ նայան վերայ): Այո, մնացէք այստեղ, ինձ ամուսին:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա. (ընդհատ):

Ձեռք ամ-ուս-ի-ն:

ԲՕԼՖ.

Այո թողէիս ես բոլորն առայի, ինչ որ արդէն վաղուց զգում էի: Այն օրից՝ երբ դուք տեղափոխուեցիք իմ տանը, ես ձեր ազգե-

ցութիւնը իմ վերայ խոտոտլանջումէի. մօրդ հետ ախուր տեսարանի ժամանակից ձեր կերպարանքը կրումէի սրտումս: Աշխարհը կարծումէ, որ մենք միմեանց հետ լծորդ չենք, այն պատճառաւ որ ես ունիմ ինչ և իցէ, իսկ դուք չունիք. այդ աշխարհը բաղկանումէ երեխաներից, որոնք իրանց բոլոր կեանքում խաղումեն գրօններով. էնդուր համար և վշտացնումեն ձեզ, ձեր վերայ երգեր են շարապրում: Իսկ ես խոր զգումեմ թէ դուք ինձ ինչպէս մօտ էք և թանկագին. . . ձեր գեղեցիկ հագույ և ինքի յատկութեամբ . . . : Եւ միթէ դուք նայնպէս միայնակ չէք, ինչպէս ես: Առանց մօր — վառն զի դուք նորան չէք սիրում, առանց հօր (Ագաթն ահէց երէնը Գարշնա՛մ): Ի՞նչ պատահեց ձեզ:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա. (յուզման մէջ նայումէ նորա վերայ):

Ոչի՛նչ:

ԲՕԼԾ.

Դուք դարձեալ այդ հայեցուածքն ունիք, ինչպէս այս մի քանի օրերը, այդ երեսի վերայ խորին սանջանքի արայայայտութիւն է: Թո՛ղ տուէք լուսաւորել նորան արեգակի ջերմ կարեկցութեամբ դէպի ձեզ . . . :

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա. (դադարած թո՛ղ):

Աւելի մի խօսէք . . . : (Ինչն իրան) : Հայր. հայր: (Հեռանա՛մ Բօլից: Բարձրացայն) : Այդ անկարելի է, ո՛չ երբէք:

ԲՕԼԾ.

Ինչո՞ւ համար անկարելի է:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.

Մի հարցնէք: Ես չեմ կարող առել: (Միտքը լարելով խօսել է Գարշնա՛մ) : Ձեզ ի՛նչ ուրախութիւն կրինի կապել ձեր կեանքը ինձպէս չնչին կնոջ հետ, որ բարձի թողի է արել ամենից: Ձեր ապագան դեռ ձեր տուածն է. դուք կաբո՛ղ էք ազգին և տէրութեանը օգուտ բերել: Ձեզ հասարակութեան մէջ յարգանքով շրջապատում են:

ԲՕԼԾ.

Դէ՛ ի՛նչ անենք, միթէ այդ բոլորը ես կրկնայնեմ, եթէ դուք իմ կինը լինիք: (Զեք՛ դգայճո՛ւն) : Ներեցէք, ձեր պատճառաբանութիւնները խոհեմ հիմն չունին: Մտածեցէք ձեր որդւոյ վերայ . . . :

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա. (խոր արտմութեամբ):

Ա՛խ, իմ երեխա, իմ սիրելի երեխա: (Ինչն իրան) : Նորա համար ես հրաժարուեցի քեզանից իմ խղճալի, թշուա՛ն հայր:

ԲՕԼՖ:

Մտածեցէք նոյնպէս և մեր բախտի մասին (—բախտ չպարաւ):
Եւ նորա համար: Թէ դուք սրբան թանկագին էք ինձ:

ԱԳԱԹԱ:

Խղճացէք իմ վերայ, մի խօսէք ինձ ձեր զգացմանց մասին,—
դուք չըզկաւք թէ ի՞նչպէս այդ ծանր է ինձ: (Շարադուհի ինչպէս
պէրբար, յետոյ խաղաղօք պէս պէզ: Ինչպէս իրան): Ես չեմ կարող նո-
րան ասել, բայց ծածկել նորանից ես չեմ համարձակի:

ԲՕԼՖ: (գնումէ նորա ետեւից մինչեւ տերըսի աստիճանները):

Ես այժմ աղաղակումեմ դէպի ձեր սիրտը, Ագաթա:

ԱԳԱԹԱ: (նայումէ նորա վերայ քնքովեամբ):

Եթէ արգարեւ ինձ դուք սիրումէք, թոյլ տուէք ինձ այժմ:

ԲՕԼՖ:

Յտեսութիւն. մինչև վաղուեան օրը, Ագաթա:

ԱԳԱԹԱ: (հանդարտ):

Այո, մինչև վաղուեան օրը: Շնորհակալ եմ ձեզանից ամենի
համար. ամենի . . . (հեռուէ դուրս):

ՏԵՍԻԼ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ.

ԲՕԼՖ միայնակ, Յետոյ ԴԵՄԼԷՐ:

ԲՕԼՖ:

Նա կամենումէ թողնել իմ տունը: Ո՛չ, ո՛չ. բնաւ ո՛չ: (Բարդա-
—դուհի ինչպէս): Այո բոլորէն ես բոլորը կարդացի նորա սրտի
մէջ: Նա իմն է և չըպէտք է ինձ թողնի: Միայն այդ թշուառ
արարածների երգը պղտորեց նորան, բայց այդ կանցնի կերթայ:

ԴԵՄԼԷՐ: (մտնումէ աջ կողմից):

Այդ արդէն չափից դուրս աներեսութիւն է: Ես պէտք է ձեզ
իմաց անեմ պ. ԲՕԼՖ:

ԲՕԼՖ:

Ի՞նչ է պատահել:

ԴԵՄԼԷՐ:

Այն կասկածաւոր ծերունին, որի մասին Պ. ԲՕԼՖ, ես ձեզ ասա-
ցի,— տեսայ այս բոլորիս այս տեղ, այգումը:

ԲՕԼՖ: (զննողաժ):

Ի՞նչպէս է մտել:

ԴԵՄԼԷՐ:

Այն չար օրիորդները դուրս գնալով այս տեղից, թողել են այգու
գուռը . . . :

ԲՕԼՖ.

Բայ են թողել:

ԴԵՄԼԷՐ.

Այո: (ԿժԴԴԿ-ՆԵՄԲ): Այդ դռնով, հաւանական է ծածկաբար մտել է ծերունին:

ԲՕԼՖ.

Հըմմ:

ԴԵՄԼԷՐ.

Ես չեմ կարծում, որ նա կամեցած լինի մէկ բան բերել, այլ հաւատացած եմ, որ նա վճռել է տանել այս տեղից . . :

ԲՕԼՖ.

Ի՞նչու համար նորան չբռնեցիր:

ԴԵՄԼԷՐ. (Երեւակայելով).

Մթութեան մէջ՝ մաշառներում յանկարծ անհետացաւ ինձանից:

ԲՕԼՖ.

Կանչեցէք այգեպանին. երկուսով էլ նկատեցէք նորա հետքը: Դուք ինձ պատասխանատու էք, եթէ նա այստեղից դուրս գայ: (Իէյէր արայայտելով Խնարհ-ՆԵՆ ԴՆՈՒՅ ՅԵՐ ԿԵՐԻ ՎԵՐԱ): Նոյնպէս իմաց տուէք ամէն ղէպքում և փողոցի հերթակալ ոստիկաններին, աւելի ոչինչ: Իցէ թէ ծերունին առանց չար մտքի մտել է այգին: (Իէյէր կասկածելով Ժպտտ-ՈՒ): Գնացէք: (ԴՆՐԱ ԵՆ ԳԱԼԻԱ ՄՋ ԿՂԻՅ. ԲՕԼՖ ՆԱԿՈՒՅ ԱԳԱՆԱՅԻ ԼՈՒԱՆՈՒԿԻՆ): Մութն է: Հաւանական է, որ նա միւս սենեակումն է, որդու մօտ: Այս տեղ նորա մէջ կը ծագեն ուրիշ մտածմունքներ . . : Ես հաւատացած եմ այն բանում. ես զգումեմ իմ անձս այնպէս կայտառ, լի յուսով՝ բախտաւորութեան համար: Դուքս գամ փողոցը, սենեակումը շունչս բռնվում է, ինձ հարկաւոր է մանկալ: (ԴԱՆՆՈՒՅ ԴԵՂԻ ԱԳԱՆԱՅԻ ԼՈՒԱՆՈՒԿԻՆԵՐԸ, ԴԴԱԿՄԱԲ): Մինչև առաւօտ քարեաւ մնաս (ԴՆՐԱ Ե ԳԱԼԻԱ ԴԵՂԻ ՄՋ):

ՏԵՍԻԼ ՈՒԹԵՐՈՐԴ.

ՖԱՐԲԻՑԻՈՒՍ (Ագաթա մօտենումէ լուսամուտին քանի մի անգամ)

ԻԳԱՅԻՑ յետոյ ԿԵՍ. ՎՕԼՄՈՒՏ.

(Ագաթա մօտենումէ լուսամուտին՝ ծածկումէ նորան. վարագոյրը իջեցնումէ. որի հետեւից նա չի երեւում. Յանկարծ նորանից յետոյ, վառած ճրագով, նորա սենեակը այգիից երեւումէ կէս լսւաւորութեամբ):

ՖԱՐԲԻՑԻՈՒՍ. (ԴՆՐԱ Ե ԳԱԼԻԱ ձախակողմից. մաշառներն մեջից, զգոյշ եւ երկչոտ)

Ամէն տեղ լուսթիւն է: Դէ վերջապէս: Դստերս սենեակումը լոյս է երևում: Բարի որդեակ, մի՛ բարկոհար ինձ վերայ, եթէ ես մէկ անգամ էլ երևամ քո աչքերին. միայն մի յուսահատուիր և մի ասիր ինձ «մի՞թէ դու դեռ քաղաքից դուրս չես գնացել»: Իբր նորա հետ խօսելով: Որդեակ, ես չըկարողացայ դուրս երթալ: Այն ժամանակ ես կըփախչէի յուսահատութիւնից . . : Ա՛խ. էլի մէկ անգամ, միայն մէկ անգամ կամենումեմ տեսնել քեզ՝ սրպէս դի ասեմ «ցոյց տուր ինձ քո հրեխային» . (Ժանը հոգոյ է Կարոյ) և այն ժամանակ մնաս բարեալ յաւիտեան: (Նայումէ հովանոյն): Այսօր այստեղ սանդուղքների վերայ կանգնած էր իմ թոռը. ես նորան տեսայ այգու դռնից (ցոյց է Կարոյ դուռնի-նէի վերայ Ժայռալով), սորանք նորա շինածն են: Վեր առնեմ մի-այն մէկը ինձ յիշատակի համար: (Նայումէ Ժայռով արիւղէի վերայ հովանոյն ծոփ: սրպէս Ռէ ցանկալով այնպէս յետ Բերել դուռնի): Այն ի՛նչ է փայլում ներքեւում: (Բարձրացնումէ ձեռքիւն, ծոփ-ցնումէ լապտերին և զարմացում գննումէ նորան): Ինձ թվումէ, որ այս պատկերը Իգա Րէ յնգօլդինն է, նորա աչքերն են, — այո՛, այդ նա է: Ի՛նչպէս են նայում այդ աչքերը ինձ վերայ, որոնց համար մէկ ժամանակ ես բոլորը զոհեցի (Կառնապէս Ժիժապումէ), բոլո-րը, բոլորը . . : (Յետ է Նայում): Զի՛ր ընծայել արդեօք այս պատ-կերը իւր դստերը յիշատակի համար իւր ջահելութեան ժամա-նակը: Աս կըզարձնեմ այդ դստերս — (յանկապ լախեհումէ): Մէկը գալիս է: (անցնումէ լապտերը. հետանումէ: Լուսումէ: Հովանոյնից Կարոյ է Գարոյ): Ո՛չ որ չըկայ, ինձ այնպէս է թվում: Համարձակ յա-ռաջ: Մոլորուել ես չեմ կարող: (Համարեա Րէ Ժիժապումէ), աջ կողմումը գրասենեակն է. բոյց այնտեղ մահանման լուսթիւն է, եթէ ես դէպի ձախակողմեան դուռը ծեծեմ, իմ դստեր սենեակը այնտեղ կըլինի. իսկ նորա սենեակի դուռը ես մի՞նով էլ կըգտնեմ: (Մօպեհումէ Կարոյն): Այն դիշերը՝ երբ ես մտայ լուսամուտից աւելի վստահ էի, քան թէ այժմ: Դէ՛ յառաջ: Այսօր դու գո-ղութիւն անել չեա ուզում: (Հանդարտ Բայ է անում ձեռքաւել ապի ի Կարոյ, ախանջ է դնում և Կարոյն լախեհումէ): Լուսթիւն: Մէկը գալիս է: Քայլերի ձայն. խօսակցութիւն . . : Կըթողնեմ իմ մօտից անցնեն գնան: (Մօպեհումէ Կարոյն):

ԻԳԱ, (դուրս է գալիս ետեւից, ձախակողմից, խօսումէ հանդարտ եւ ահով յետ է դարձնում երեսը):

Նա ոչինչ չեմ տեսնում: Այստեղ այնպէս մութն է:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. (գնումէ նորա ետեւից փոքրիկ լապտերով, ձեռով լուսի առաջ փակելով, լուիկ):

Գալիս եմ, զալիս եմ, որ ձեզ լոյս տամ: Ոչ որ մեզ չի տեսնիլ. մի վախենաք:

ԻԳԱ.

Ինչ զարհուրելի էր ինձ երբ նստած էի ձեր սենեակում, — վախենալ եմ աղջկանից և նորանից փախչիլ:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ.

Լռեցէք այժմ: Մեզ պէտք է գեռ պտուել գտնել մեզալիօնը:

ԻԳԱ.

Այո, այո: (Լուսնի տալիս յայն անհաշիւ անդամ և աւելի լայն ընկնելու յայն): Այն ի՞նչ ձայն է այնտեղ:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. (ահալ):

Այն տեղ մէկ բան վայր ընկաւ:

ԱԳԱԹԱ. (սենեակից նորան տեսնել չի կարելի, բարձրաձայն):

Ո՞վ է այնտեղ: (Յանկարծ գոռոմ): Մարդ է: (Վաղ է որակել իր քայլերը լուսնի տալիս յայն անհաշիւ անդամ և աւելի լայն ընկնելու յայն): Օղնեցէք, մէկը մտել է այնտեղ:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. (առջեւում ձախակողմից, նստարանի մօտ):

Օգնութիւն հասէք, օգնութիւն, այստեղ:

ՏԵՍԻԼ ԻՆՆԵՐՈՐԴ.

ԻԳԱ. Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. ԱԳԱԹԱ. (թագ է կենում): ՖԱՐԲԻՑԻՈՒՍ.

ԴԵՄԻՏՐ. ԱՐԷԼ. յետոյ ՐՕԼՖ եւ երկու ոստիկաններ:

ՖԱՐԲԻՑԻՈՒՍ. (փախչումէ ահով տերրասի վերայ):

ԴՈՒՐԱ ԴՈՒՐԱ այս տեղից:

ԴԵՄԻՏՐ. (արագ աջ կողմից դուրս է գալիս, գոռում):

Նա տուն էր մտել, բռնէր գողին. (Ֆաբրիցիոս փախչումէ դուրս, Դեմիտր Բեռնարդ է նորան): Կաց, դու ինձանից չես ազատուի:

ՖԱՐԲԻՑԻՈՒՍ. (յուսահատ):

Բաց թող: Բաց թող. (Բեռնարդ նորան, իրան յգոռոմէ առաջ դուրս է գալիս, Դեմիտր Բեռնարդ է նորան):

ԱՐԷԼ.

Արդէն նա այս տեղից չի անցնիլ:

ՖԱՐԲԻՑԻՈՒՍ. (կատաղած ինքն իրան):

Ինձ մնում է միայն պատիկ դուրս թողնել: (Վաղ է որակել իր քայլերը լուսնի տալիս յայն անհաշիւ անդամ և աւելի լայն ընկնելու յայն): Ի՞նչ անգիշտ է այս տեղ կարգով Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. Դեմիտր Բեռնարդ է նորան, Դեմիտր Բեռնարդ է նորան, Դեմիտր Բեռնարդ է նորան:

«... նայելով նորա երեսին, ահա՛յ կանգ է առնում և բանի մի ընդէ կանգնում» մե անդգայ Բայ Բերանով: Անդհապելով): Իմ կիմն է — այս, այս իմ (Բարձրաշայն) Իդան է:

ԻՊԱ.

Այդ ում ձայնն եմ լսում: (Բանում էր ուրաք և վայր է ընկնում):

ԱԲԵԼ. (բռնում է ետեւից Թմրած Ֆարքիստին):

Վերջապէս ձեռքս ընկար: Այժմ չես ազատուիլ: (Տապալում է նորա գէպին. նա կամենում է վերելնալ, Բայ միտ է ծնկան վերայ: Ինչից զօր է վազում և երկուսով էլ Բանած առին Ֆարքիստին այդ րրոնէան մէջ: Ֆարքիստին առնում է առանց խօսելու):

ԲՕԼՖ. (շտապում է աջ կողմից, երկու ստեղծանքներ զետեւումն նորան):

Ի՞նչ է պատահել այս տեղ:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. (Իգպի մօտ, որ կիսով չափ խոստովանվելու պէս՝ դէմ է առել նորա ուսերին, յուզմունքից հեւալով):

Այն ծերունին (յայց Կալով Ֆարքիստին վերայ), կամենում էր, կարծեմ, մեզ կողոպտել. իսկ այս արկինը վախեցաւ և ուշաթափութեան մէջ է:

ԲՕԼՖ. (նայելով զարմացածով, կիսաձայն):

Տ. Բէյնգօլդ: Դժբայ այս տեղ: (Նայում է Ֆարքիստին վերայ: Աւելի պարտաւոր): Ուրեմն այդ դժբայ էք այս տեղ, իողճալի:

ԴԵՄԼԵՐ.

Այո՛ նոյն իսկ ծերունին է, որ բոլոր այս օրերը ման էր գալիս տան չորեք կողմը:

ԲՕԼՖ. (յանկարծ գլուխը բռնում է, յետոյ կշռադատելով ցոյց է տալիս ձեռքով նեղաշաւիդ անցքը):

Նա գիտէր, որ այն տեղ է գտնվում գրամարկը: (Թէտէլով դէպի Ֆարքիստին): Ի՞նչ էիք մտածել: Ի՞նչ բանի էք ձեռնարկել: (Ֆարքիստին նայում է նորա վերայ, դնում է և լռում):

ԴԵՄԼԵՐ.

Նա կամենում էր մեզ կողոպտել պ. Բօլֆ: Նա այն տեղ նեղաշաւիդ անցքումն էր:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ.

Բայց մենք իւր Ժամանակին լսեցինք և Տ. Շտերնը ճշաց, «օգնութիւն հասէք» — և ես . . .

ԱԳԱԹԱՅ. (որ այդ միջոցին չի տեսնվում՝ երեւում է դարձեալ լուսամտի առաջը, հազնուած եւ սանարուած ինչպէս սյլ արարուածի սկզբում):

(Բարձրաշայն): Այդ ում է: Ո՞ւմն են ձերբակալել:

ՖԱԲՐԻՑԻՈՒՍ (գողաճար է գալիս, ուղղվում է, ինքն իրան, գողգորջիւն ձայնով):
Նորա ձայնն է — իմ գատեր ձայնն է: (Արագ. խոր յայնով):
Այս տեղից հեռացրէք ինձ:

ԲՕԼՖ:

Անբախտ. ձեզ կըրտանեն դարձեալ բանտը:

ՖԱԲՐԻՑԻՈՒՍ:

Այո՛, բանտը, միայն աւելի շուտափոյթ, շուտափոյթ: Ես բո-
լորը կըխոստովանուեմ, միայն այս տեղից ինձ հեռացրէք: (Բարձ-
րանով որդի վերայ Աբէլի և սարկիաններէն ձիւն օգնութեամբ նայա-
նիւրայն վերայ որք որդի էր եկել և որք Գարնեալ զարհարանով նայա-
նիւրա վերայ: (Ինչն իրան): Այս ինչ հանգիպումն է: (Բարձրայն):
Դէ՛ ինձ այստեղից հեռացրէք:

ԻԴԱ. (տաշուկեամբ նայում է նորա երեսին, յետոյ երեսը դարձնում է):

Սիրտս գնում է . . : Օգնեցէք: (Բարձրալ վանութե արդիւր):

ԲՕԼՖ. (ոտիկաններին):

Դժուր տարէք զորան: (Տ. Վօլֆֆֆ): Իսկ դուք տիկնոջը
տոնն տարէք:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. (կիսաձայն, տաք, տաք):

Ինձ մօտ: Սպիրտ կածեմ և նորան ուշքի կըբերեմ (Իրայն
բանութե յայնով դէպի յախ):

ՖԱԲՐԻՑԻՈՒՍ. (խփած աչքերով, ինքն իրան):

Այդ զարհուրելի է զարհուրելի: (Վիսայն): Դէ՛ հեռացրէք
ինձ: (Ոսարկիանները բանութե նորան դէպի յառաջ, անկողնը, Դեմ-
վեր և Աբէլ հեռանութե նորան: Բօլֆ միտութե մայնակ և նայա-
նիւրա երեւի):

ՏԵՍԻԼ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ.

ԲՕԼՖ. յետոյ ԱԴԱԹԱՆՎԵՐԶԱ Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ:

ԲՕԼՖ. (ինչպէս խնայած):

Ինչ գիշեր է: Ես ինչպէս երազումն եմ. երեւակայում էի մեր-
ձաւոր բախտաւորութեան վերայ . . . և յանկարծ այդ ծերունին,
որին ցաւակցաբար հաւատացի, մաքումը դրել էր ինձ կողով-
տելու . . . :

ԱԴԱԹԱՆ. (մանում է տերրասի վերայ, դուին քօղ ձգած, շփոթուած):

Հապա ի՞նչ է պատահել: Ինձ թուեցաւ, թէ ես լսում էի իմ
մօր ձայնը:

ԲՕԼՖ.

Այն, նա այստեղ էր: Եւ երկիւղից ուշադճալ եղաւ, տեսնելով ծերուկին, որ մոտէ էր գլխերը այս տեղ . . . Ո՛հ, ինչպէս թեթեւամիտ ենք մենք:

ԱԳԱԹԱ.

Ո՞վ էր այդ ծերը:

ԲՕԼՖ.

Նոյն ինքն, որին դուք տեսաք այս օրերում մեր տանը՝ ազատ-
ուած բանտից . . .

ԱԳԱԹԱ.

Ո՛չ, ոչ, անկարելի է:

ԲՕԼՖ.

Ի՞նչ պատահեց, ձեզ:

ԱԳԱԹԱ.

Ես ասումեմ՝ ձեզ ոչ: Այդ նա չէ, հաւատացնումեմ, նա չէ:

ԲՕԼՖ.

Ես չեմ հասկանում ձեր խօսքերը: Ես տեսայ նորան, ինչպէս
տեսնումեմ՝ ձեզ այժմ . . .

ԱԳԱԹԱ.

Իմ հօրը: Ո՛չ, ոչ:

ԲՕԼՖ. (յետ կասելով Ագաթայից՝ զարմացմամբ մի ժանի ցուպէ լռումէ).

Երբո՞ւմն եմ տալիս քեզ, խելքդ գլուխդ է: Այն ծերունին,
որին այս տեղից տարան ոստիկանները, որը կամենումէր այս տեղ
գոլութիւն անել, ձեր հայրն է:

ԱԳԱԹԱ.

Ո՛չ, այդ անկարելի է: Ես չեմ հաւատում: Նա չէր եկել այս
տեղ գոլութիւն անելու, այլ տեսութիւն անելու ծածկաբար՝ ինձ
հետ, մնաւ բարեաւ ասելու վերջին անգամ՝ (արագ ծփեմով նո-
ւա՛ն): Ազատեցէք, ազատեցէք նորան: Եթէ դուք ինք սիրումէք,
օգնեցէք նորան փրկելու երկրորդ բանտարկութիւնից:

ԲՕԼՖ. (սաստիկ զարհուրանով).

Ձեր հօրը: (Ագաթա շարժումէ գլխով): Մտածեցէք ի՞նչ էք խո-
սում: (Նա հոգարար նշան է անում), բայց ի՞նչպէս ես կարող եմ
նորան փրկել (Ասապիկ ցրտով լեւա՛մ): Նա ինքը խոստովանուեց, որ
եկել էր այս տեղ գոլութիւն անելու . . . (Ագաթա պարտաւոր լայն
ընկելու, բայց խաղաղութիւն ոյժը և ծփեմով բողբոջումին, որ դրա՞ծ է
հոգանայի ծփ, ընկնումէ նորա վերայ. նայումէ ի՛նչ արագը յառաւանդ-
ութե՛մ: Բոլոր ինքն իրան) այն մարդու դուստրը, որ կամեցաւ ինձ

կողոպտել՝ իմ կինն է. (Բռնող-ձե յեռով գլուխը) և իմ պատիւս... (Դուրսդուլով շայտ-ձե Ագաւթայի վերայ, յեռայ ցաւակցաբար, վերջը սիրով: Մօթեհն-ձե նորաւ և շոտ-ձե նորա տաւջը քնկանց վերայ: Աղերսալի Բեզ՝ յայնով): Ագաւթա, խելքդ գլուխդ ժողովիր: Մենք այտաեզ մենակ ենք: Դեռ ոչ որ չըգիտէ: Խոհեմ կացէք, եթէ դուք բարի էք ցանկանում ձեր անձին, ինձ և ձեր երեխային. եթէ դուք չէք կամենում մեզ բոլորիս անբախտացնել (անլարահ), ոչ որի մի արէք, բայի ինձանից, որ նա ձեր հայրն է: (Ագաւթա տաւջը շայտ-ձե նորա էրեխին): Ուրեմն եթէ այդ ճշմարիտ նա է, բայց առ այժմ ես չեմ հաւատում: (Ագաւթա վերեւ է Բեզի արալի) եթէ նա էլ լինի այդ մարդը, այն ժամանակ փրկել խղճաւորն անհնար է: Մտածեցէք ձեր անձին համար, ձեր զուակի համար, ձեր և իմ բախտի համար: Ոչ որ չի իմանալ դուք ի՞նչ մասին այժմ խօսումէիք: Եւ եթէ մարդկային զգացման կամ հայրական սիրոյ մնացորդները ստիպեն նորան լռելու՝ այն ժամանակ աշխարհը չի իմանալ, որ նա ձեր հայրն է: (Փարս-ձե նորա քնկանցով): Ես ձեզ սիրումեմ այնպէս սաստիկ, աղաչումեմ խոհեմ լինիք:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա. (ինքն իրան, յուտահատուկեան ժեշ):

Ո՛հ բախտ. ո՛հ իմ զաւակս:

ԲՕԼԾ.

Ա.յո: Դուք խոհեմ էք:

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա. (Հանգարտ գլխով շարժումէ. ԲՕԼԾ Թերումէ գլուխը նորա ծնկանը):
Թուլութիւն, թուլութիւն . . . : (Յանկարծ Կեղեց վեր է կենում, Ժեպ-ձե յայնով): Նա կանչումէ: Դուք լսումէք:

ԲՕԼԾ.

Ոչ որ ձեզ չի կանչում: Ինձ լսեցէք . . . :

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.

Ո՛չ. նա կանչումէ: Նորա նորան բանտը դրին — և նա կանչումէ ինձ « դուստր իմ, ասումէ նա, միակ դուստր: Միթէ դու կարող ես ինձ թողնել: Բոլորը ինձ թողին, ամէնքը դատապարտեցին և անիծեցին. բոլորը կարծումեն որ ես յանցաւոր եմ, դուստրս էլ թողնումէ ինձ ձեռքից »: Ո՛չ. նա մեղաւոր չէ: Ձեզ կողոպտելու ձեզ, որ նորան բարերարութիւն էք արել. ոչ, երբէք:

ԲՕԼԾ. (Ըռնումէ նորա ձեռը):

Ագաւթա:

ԱԳԱԹԱ՝ (մերժումէ նորան),

Թոյլ տուէք ինձ, իմ հայրս դժբախտութեան մէջ է և կանչումէ ինձ իւր մօտ: Ես ձեզ հասկանումեմ: Դուք կամենումէք, որպէս զի ձեզ ամուսին լինելու համար հրաժարուեմ իմ հօրիցս, և ձեռքից նորան բաց թողնեմ: Դուք արդէն տեսաք, ինչպէս ես հրաժարուեցի մօրիցս, և այն պատճառաւ կարծումէք այժմ:

ԲՕԼՖ.

Ազաժա:

ԱԳԱԹԱ՝

Լռեցէք: Ել աւելի չըխօսէք: Ես կարողացայ թողնել իմ մայրս այն պատճառաւ, որ նա հարուստ է և դաքնիներ է հնձում իւր ճարտար արուեստով որի վերայ ամէնը հիանումեն, մանաւանդ որ, նա ինքը ինձ վաղուց բաց թողեց: Իսկ հօրս թողնել նորա անբախտութեան միջոցին՝ ես չեմ կարող այժմ: Ես լսումեմ նորա ձայնը բանտի որմերից, նա կանչումէ ինձ: (Գնումէ դէպի աջ): Գալիս եմ, գալիս քեզ մօտ. ո՛վ իմ անբախտ հայր:

Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ. (ձախ կողմից վերողաւումէ, բայց կանգ է առնում.

յարգութեամբ բաւական հեռու):

ԲՕԼՖ. (Ազաթայի հեռքից).

Ի՞նչ վճռեցիք:

ԱԳԱԹԱ՝

Երթալ հօրս մօտ, պաշտպանել նորան, մխիթարել նորան: (Տե՛սէ՛լ Տ. ՎՕԼՄՈՒՏ-ին, դէպի նորան): Պահպանեցէք իմ որդեկիս: (ԲՕԼՖ-ին): Թոյլ տուէք ինձ, ես ձեզանից ոչինչ չեմ ուզում. իմ ներկայութիւնս երբէք չի կարող արատաւորել ձեր բարի անունը, իմ ետեւից մի գնաք ես բոլոր հանդիպողներին փողոցումը կը պատմեմ իմ հայրն ո՛վ է: (Փախւումէ դէպի աջ):

(Վարագոյրը իջնումէ):

(Երգումէ)

(Թախում.) Զ. Տէր Զաքարեանց.

Ա. Չ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐԻՔ ՀԱՆԳԵԱՆԻ Ի ՏԵՐ.

Ահա այն տխուր գոյժը, որ հնչվում է և արժարծվում թէ լրագրութեան մէջ և թէ հասարակութեան բերանում:

Արարատի անցեալ Հոկոեմբերի տետրակը պատրաստ էր ուղարկուելու բաժանորդներին՝ երբ բոթաբեր լուրը հեռագրով Ս. Էջմիածին հասաւ, և խմբագրութիւնը հարկ անհրաժեշտ համարեց յետաձգել թերթի հրատարակութիւնը մինչև պատրաստելը այն կիսաթերթի, որ ընթերցողները տեսան արդէն Արարատի հետ ուղարկուած: Այդ կիսաթերթը իւր մէջ բովանդակում է հանգուցեալ Պատրիարքի մահը գուժող լուրը և Ամենապատիւ Տեղակալ Հօր ու Կ. Պօլսոյ Կենդրոնական Կրօնական Ժողովոյ Ատենապետի միջև փոխանակեալ հեռագիրների հայերէն թարգմանութիւնները:

Հանգուցեալ Ներսէս Պատրիարքի արժանիքը գնահատելու և նորա մահուան տխուր տուաւորութեան պատճառները հասկանալու համար գինեք այստեղ նորա կենսագրութեան վերաբերեալ այն մի քանի համառօտ տեղեկութիւնները՝ որ այժմ յեղկեղվում են:

Հանգուցեալ Ներսէս պատրիարք ծնուել է 1837 թուին Յսւն-վարի 28-ին Կ. Պօլսոյ Խաս-գիւղ կոչուած արուարձանում, ուսել է Խաս-գիւղի հոգևոր դպրոցում. իւր ուսածը կատարելագործել ինքնակրթութեամբ և ինչպէս հաւաստի աղբիւրից գիտենք, իւր բարերար Ազրիանուպօլսոյ Հանգուցեալ Արիստակէս եպիսկոպոսի խնամքով յատուկ ուսուցիչների մօտ. մի առ ժամանակ ուսուցչութեամբ է պարապել և իւր կնոջ վաղահաս մահից յետոյ 1858 թուին Ազրիանուպօլսում Արիստակէս եպիսկոպոսի ձեռնադրութեամբ վարդապետական կոչումն է ընդունել, որով իւր առաջ բացուած ընդարձակ աստարիզում վայելում էր ճարտարախօս քորովչի և ճարպիկ ու եռանդուն գործողի համբաւ և համարում: Այս գովելի յատկութիւնները գնա-

Հատելով Պօլսոյ Ազգային Վարչութիւնը՝ յանձնումէր Ներսէսին կարեւոր պաշտօններ, որոնց մէջ միշտ փայլումէր Նախահանութեամբ և պատուաբեր գործունէութեամբ։ Այսպէս Նա ուղարկուեց Նգիպոստ՝ տեղւոյն ազգայնոց խճճեալ գործերը քննելու և կարգի դնելու համար։ Նուրա՛ր-Նահապետեան դպրոցի հաստատութեան և շարունակութեան գործում՝ ազդեցիկ դեր կատարեց և 1862 թուին ուղարկուած լինելով Զէյթուն, ընդ մէջ տեղւոյն Հայոց և Մարաշի Փաշայի ծագած խռովութեանցը վերահասու լինելու, հանգիպելով Սիս, Կիլիկիոյ Կիրակոս Կաթողիկոսից եպիսկոպոս ձեռնադրուեց։ 1866 թուին եկաւ Մայր Աթոռու, Հանգուցեալ Մատթէոս Կաթողիկոսի մահից յետոյ, Հանգուցեալ Գէորգ Կաթողիկոսի ընտրութեանը իբրեւ Տաճկահայոց հոգևորականութեան ներկայացուցիչ՝ մասնակցելու։ Նա իբրեւ Նիկոմիդիոյ վիճակի առաջնորդ, իւր ազդեցաւ գործունէութեամբ վայելումէր իւր հօտի սէրն ու համակրութիւնը և ուրիշների յարգանքը։ Երբ Սամաթիոյ եկեղեցու հրկիզութեան համար 1873 թ. եկաւ Ս. Էջմիածին. Ժողովարարութեան արտօնութիւն ստանալով՝ այդ իսկ Ժամանակ հանգուցեալ Գէորգ Գ. Կաթողիկոսից Մայր Աթոռոյս միաբանակցութեան և եպիսկոպոսութեան արտօնութիւնը ստացաւ։ Ռուսաստանից վերադառնալուց յետոյ Գեր. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս Խրիմեանի տեղ 1874 թ. ընտրուեց պատրիարք Հայոց Կ. Պօլսի։

Ներսէսը պատրիարքական պաշտօնը վարելիս՝ իբրեւ փորձառու մարդ՝ ամեն ջանք գործ էր դնում հանգամանքից օգուտ քաղել իւր հօտի բարօրութեան համար։ Նորա պատրիարքութեան օրով, Նորոտանունը փառաւորեցնող հանգամանքներից գլխաւորն էր վերջին, Ռուս-Տաճկական պատերազմը, որի զինագուլի Ժամանակ բազմունեցաւ Մեծ Իշխան Աւագն Նիկոլայ Նիկոլայեւիչի բարեհաճութեամբ Սան-Ստեփանոյի դաշնագրի 16-որդ յօդուածովը Տաճկահայաստանի բարեհորդութեան հիմը դնել. այդ հիման վերայ Բերլինի Աւագաժողովի դաշնադրութեան մէջ ընդ հսկողութեամբ մեծ պետութեանց Հայաբնակ գաւառների բարեհորդման 61-որդ յօդուածը հաստատել տալու համար՝ եւրոպական արքունիքը գթութիւն հայցելու երկու արքեպիսկոպոսներ ուղարկելուց յետոյ, հայաբնակ գաւառների Հայոց թիւը և նոցա կարիքը իմանալու համար էլ երկու վարդապետներ ուղարկեց, մինը Բարձր —

Հայք, իսկ միւսը Ստորին և Արեւմտեան Հայք՝ վիճակագրութիւն կազմելու:

Որչափ և ազգը ուրախ էր տեսնելով Ներսէսին պատրիարքական իշխանութիւնը յաջողութեամբ վարելիս, բայց և տառամոլութեան մէջ էր տեսնելով Ներսէսին մշտապէս հիւանդութեամբ տառապեալ՝ հրաժարական ի ձեռին պատրաստ, մանաւանդ երբ ընդունէին փոքր ինչ վրդովեցուցիչ միջնադէպեր, որոնք վտառառօղջ և դիւրազգած Պատրիարքին ի բարկութիւն և ի զայրոյթ էին գրգռում:

Ազգը երկար ժամանակ չէր կամենում ընդունել հիւանդութեամբ պարտասեալ, բայց սիրելի Պատրիարքի հրաժարականը. բայց երբ ուր ուրեմն ընդունեց՝ այն ժամանակ էլ, ի զարմանս բոլորի տեսաւ թէ Սուլթանը կամենումէ որ իւր սիրելին Ներսէս մնայ պատրիարք իւր հաւատարիմ հպատակ հայ ազգին, Ներսէս պարտաւորուած էր խնարհել երկրի վեհապետի կամքին, իսկ ազգը տեսնելով պատրիարքական աթոռի վերայ իւր սիրեցեալ անձին՝ առ վայր մի մոռացաւ թէ, հրաժարականը ընդունուած անձի՝ Սուլթանի հրամանով նորից պաշտօն վարելը, հակառակ է ազգային իրաւանց: Նւ այսպէս Ներսէս 1882 թուի Նոյեմբեր ամսին նորից ստանձնելով պատրիարքական իշխանութիւնը՝ հոգ կալաւ տեղւոյն հոգեւորական դասու մտաւոր զարգացման համար տեղ և ուսուցիչ նշանակելով ուսուցանելու սրտոյ հարկն էր, մի և նոյն ժամանակ զբաղւում և զբաղեցնումէր մի կենդրոնական դպրոցի հոգսով և պատրիարքարանի դրամական աննախանձելի դրութիւնը բարեկարգելու խորհրդածութեամբ: Երկրի Վեհապետը ի նշան իւր առանձին բարեհաճութեան՝ Ներսէսին վարձատրեց, ի միջի սյլոց, ընծայելով մի հոյակապ շքեղ տուն. իսկ ազգը մատոյց նորան իւր ամենամեծ յարգանքը — իմանալով հանգերձ նորասկարութիւնը — տարւոյս Մայիսի Կաթողիկոսական ընտրութեան ժամանակ ձայնից բաղմութեամբ առաջին ընտրեալ կացուցանելով, որից, ի ցաւ սրտի ամենայն Հայոց, հրաժարուեց Ներսէս իւր անձին գրութիւնը ի նկատի ունենալով:

Ներսէս պատրիարք, առաջին ընտրեալն ի Կաթողիկոսութիւն, օժտեալն ազգի սիրով, երկրի վեհապետի առանձնաշնորհութեամբ ու բարեհաճութեամբ և օտարազգեաց յարգանքով չրկարողանալով այլ ևս տոկոյ իւր կենսամուշ տկարութեան՝ ընտրութիւնից մի

քանի շաբաթ յետոյ պարտաւորուեց մահճի մէջ դիւր գտնել։ Հմուտ բժիշկներ դարմանումէին Նորան, և կարծես հիւանդութեան ճգնաժամը անցել էր և ահա, տարւոյ Նոկտեմբերի 15-ին յանուն Երեսփոխանական ժողովոյ Ատենապետի ուղղեալ մի գրութեամբ շնորհակալութիւն յայտնելով այն ամեն մարդոց, որոնց հետ յարաբերութիւն էր ունեցել խնդրումէ ընդ միշտ հրաժարեալ համարել իրան և նոր պատրիարք ընտրելու հոգւր անել։

Պատրիարքի այս գրութիւնը ընդունելուց յետոյ, երբ յուզվում էր պատրիարքական տեղապահի ընտրութեան խնդիրը, և տեսնելով հիւանդ պատրիարքի հետզհետէ ապաքինութիւնը երբ ձեռնհաս մարդիկ աշխատումէին օրինաւոր կենսաթոշակ սահմանել տալ, որով և դիւրացնել Պատրիարքի Եւրասպ գնալը բժշկուելու, որին բարեհաճ էր նաև Օգոստափառ Սուլթանը, յանկարծ, Նոկտեմբերի 26-ին յետ ճաշու 3 ժամին, մտնելով հիւանդ Պատրիարքի ննջարանը, Նորան վախճանած են գտնում. Նորան՝ որ նախընթաց երեկոյեան խորհրդածելիս է եղել Ազգային Վարչութեան Ատենապետի հետ, և որ, թէև երեւումէր իբրև մի հաստարմատ կաղնի սակաւ ինչ գրգռեալ՝ սակայն դեռ կայուն մնալու գրութիւն ընծայող։ Մահուան գոյժը ճնշող տատամսութեամբ իւր տխուր թեւերը սկսումէ տարածել զանազան կողմեր, և պատրիարքական գըրոցները կնքելու համար շտապումեն Պատրիարքական Փոխանորդ Արթ. Տ. Գէորգ Մ. վարդապետ Ռսւմճուգլեան, Քաղաքական Ժողովոյ Ատենապետ Մեծ. Պ. Սիմօն Մաքսուտ-Բէյ և Կրօնական Ժողովոյ Ատենապետ Գեր. Տ. Խորէն Արքազան Արքեպիսկոպոս՝ որ յանուն Ամենապատիւ Տեղակալի Սինօքի Մայր Աթոռոյս գլուխումէ հեռագրով վախճանած Պատրիարքի մահը։ Այդ գոյժը խորին տրտմութիւն ազդեց միաբանութեանս՝ որ ամսոյս 4-ին Ս. Պատարագ մատուցանելով՝ հանգստեան պաշտամամբ խնդրեց յԱստուծոյ հոնգիստ և երկնից սուրբ արքայութիւն Հանգուցելոյն ի տրիտուր վաստակոց Նորին։

ձեմարանի Վարչութիւնն ևս ի ներկայութեան ուսուցչաց և աշակերտաց՝ Հանգուցեալ Պատրիարքի հոգւոյ վրիլութեան համար Հոգեհանգիստ կատարեց, ուր և Տեսուչ Գեր. Տ. Գրիգոր Արքազան Եպիսկոպոս Աղափիրեան մի սրտաշարժ ճառ ասաց։

Մենք տեսնումենք որ ամբողջ ազգը Ներսէս Պատրիարքի մահուան համար հոգոց է հանում, և իրաւունք ունի, վասն զի

նախ՝ որ մեր շատ սակաւաթիւ գործողներից մի արժանաւորը պակասեց։ երկրորդ՝ որ դեռ չամփոքուած ամենայն Հայոց Հայրապետի մահուամբ և Նորա հետեւողներն եղող վիշտը, այժմ մի կուրսոր աթոռ ևս, սրտիսին է Կ. Պօլսոյ Պատրիարքական աթոռը, թափուր մնաց։ երրորդ՝ որ ի դէմս Ներսէսի ազգը կորցրեց փորձառու, գործունեայ, շնորհալի, պերճախօս և զրազէտ պոչաօնեայ, որին փոխարինելու համար եթէ կան էլ մարդիկ, գտնելն ու ի գործ հրաւիրելն է դժուարին։

Ներսէս պատրիարք իւր գործունէութեամբ մեզ ժամանակակից և մեր աչքի առաջն էր և մենք Նորա մէջ տեսնումէինք Նորա տաճարամեայ պատրիարքութեան փորձառութեան հաւատարմը, արժանաւոր գործողի և իւր անձն թէ ժողովրդին և թէ երկրի վեհապետին սիրելի կացուցանողի յատկութիւնը։ Սորա մէջ տեսնումէինք ժամանակի ոգուն հետեւողի, և իւր ազգի քարօրութեան համար՝ պատահած հանգամանքից օգուտ քաղողի առհաւատչեան, պերճախօս քարողչի, ոգևորող ատենաբանի և աստուածաբան մատենագրի յատկութիւնը։

Ներկայ համարիս մէջ ամփոփուած ձեմարանի Սրբազան Տեսչի ճառը, Ներսէս պատրիարքի յուղարկաւորութեան հանգիսի նկարագրութիւնը և ամեն սրտից արտայայտւող վշտակրութիւն ցոյց են տալիս Նորա անհուն ժողովրդականութիւնը։

Նորա պատրիարք ընտրուելիս ասած ատենաբանութիւնը ցոյց է տալիս այն բոլոր յատկութիւնները՝ որ պէտք են մի ատենաբանի իւր անձը սիրելի կացուցանելու ունկնդիրներին, համոզելու և իւր մտքի և անձի հետ սիրով կապելու։ Նորա վերջին հրաժարագիրը ցոյց է տալիս մի շնորհակալու սրտի կատարելութիւնը, որ նախ քան գործից հրաժարուիլը հօրի անհրաժեշտ է համարում յայտնել իւր երախտագիտական գոհութիւնը դէպի այն ամեն մարդիկ և շրջանները որոց հետը և մէջը գործելու առիթ է ունեցել։ Նորա քառածալ, բացի «Կանխաբանութիւն» վերնագրով խորին ուշադրութեամբ վերձանելի 21 երես յառաջաբանից 733 երեսից բաղկացած «Աստուծոյ համաբարբառ Աւետարանի» կոչեցիալ 1875 թ. Արմաշում տպած գիրքը առ հաւատչեայ է Նորա, իւր կոչմանը համապատասխան մատենագիր լինելուն։

Իբրև յարացոյց Ներսէսի մտհումբ տղգի գգադած վշտի՝ դր-
նենք այստեղ Մայր Աթոռոյս ձեմարանի Սրբազան Տեսչի՝ Ճառը՝
որ Նորին Սրբազնութիւնը տկարութեան պատճառով գրաւոր
կարգաց։

ՄԵԾ. ՊԱՇՅՈՆԱԿԻՅՔ ԻՄ ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏՔ ՍԻՐԵԼԻՔ.

Նրբեմն Տրէկց նշանաւոր թագաւորն Դաւիթ ասումէր ժողովրդ-
դեան թէ՝ գիտէ՞ք այսօր մեծ զօրաւարն Խորայելլ պակսեցաւ մեր մի-
ջից ու ասաց նոցա. հանդերձներդ պատոնեցէք, քորձ հագէք, ինքն
ևս նորա դագաղի հոսելցն էր գնում, և երբ որ հոգոյ աւանդեցին նո-
րա անշնչացած մարմինն, ձայնը բորձրացրեց ու լացեց նորա գերեզ-
մանի վերայ, թողում ասել որ՝ իրան մխիթարելու համար՝ հրաւեր
արին հացկերութի՝ և այն ևս չքնդունեց, երդուելով, որ մինչև երեկոյ
ոչ մի բան բերանը դնելու չէ։ Այս բանն ասոց մի նշանաւոր թագա-
ւոր մարդ, մի ժողովրդեան մէջ, որ իրանով բարօրեալ վիճակումն էր,
մի երկրում, որ ծաղկեալ գրութեան մէջ էր գտնվում, նորա ասած
խօսքերից մենք հասկանում ենք թէ՝ ինչ նշանակութիւն ունի՝ նաև
ծաղկեալ վիճակն մէջ գտնվող մի տէրութեան, մի աղգի համար՝ նշա-
նաւոր մարդն և թէ որչափ սահաւածի էին տրոպիսի մարդիկ, որ
պղչափ զգալի էր Արևններ զօրաւորի մահն թէ թագաւորի և թէ
աղգին համար։ Այո՛ սակաւածիւ են այն մարդիկն, որ մի տէրութեան,
մի ազգի պատիւ և պարծանք կարող են լինել կամ բերել, որ մի տէ-
րութեան՝ կամ մի ազգի յառաջագիմութեան, բարօրութեան պատ-
ճառ կարող են լինել։ Սակաւածիւ են, ասացի՛ւ ոչդպիսի մարդիկ նաև
այն կողմանէ, որ կան մարդիկ, որոնք ձգտում են նշանաւոր լինել աւե-
լի իւրեանց փառասիրութեան, ընչասիրութեան յագուրդ տալու
համար, քան թէ խնայէս անձնուիրաբար ծառայելու մի երկրի, մի
ազգի բարօրութեանն, նորա բարիքն յառաջացնելու համար, կամ ցա-
ւակից լինելու նորա ցաւոց, պաշտպան հանդիսանալով նեղութեանց
ու անբաղգութեան մէջ, իրօք և գործով մխիթարութիւն և անդորրու-
թիւն բերելով ազգին ու երկրին՝ իբրև նորա հարազատ և կարեկից
բարեկամքը։ Որչափ նշանաւոր մարդիկ իւրեանց ճանապարհից խոտո-
րել են՝ դանձու, կալուածի, մեծութեան ու կրից պատճառաւ։

Համեմատելով մեր աղգի դարաւոր վիճակն ու դրութիւնը Դաւիթ
թագաւորութեան երկար ժամանակամիջոցում՝ Տրէկց աղգի օրերուն
հետ, ակամայ յիշում ենք մեծ ցաւով սրտի այն խօսքերն, որ ասաց
երբեմն մեր քերթողահայրն Մովսէս Խորենացի, սուգ առնելով մեր
երկրի աղգի և եկեղեցւոյ վերայ. «Բարձաւ թագաւոր և քահանայ,
վրդովեցաւ խաղաղութիւն» . . . Մենք իբրև երեք տէրութեանց մէջ
գտնուած աղգ, թէև մեծ երազներ չտեսնենք մեզ համար, լայց և այն-

պէս պիտի ցանկանք և արժանանք մեր մարդկային իրաւունքները վայելել՝ մանաւանդ իրրեւ հարազատ և հաւատարիմ հպատակք այն տէրութեան, որոյ հովանաւորութեան տակ գտնվում ենք:

Բայց այդպէս էր արդեօք տաճկահպատակ մեր արենակից եղբարց վիճակը մինչև վերջին պատերազմը, թողումեմ պատմութեան. միայն այսքանս ասեմ, որ մի զօրաւոր պաշտպանի էր կարօտում տաճկահպատակ հայն և ահա պարգևեց նորան Աստուած Ներսէս Պատրիարքն. Դա իւր ազգասիրական վսեմ և բաղմանջիւն պաշտամանը մէջ իբրեւ Պատրիարք Կ. Պօլսոյ ի փորձոյ լաւ հասկացաւ թէ՛ իւր հայրական խնամոց յանձնուած Հայոց ազգը Ա. հասփառ Սուլթանի խնամքն ու շնորհը պիտի վայելէ իբրեւ խաղաղասէր մի ժողովուրդ, իբրեւ մի հնազանդ, հաւատարիմ ազգ, և իւր իմաստութեամբն ու քաղաքագիտութեամբ իմացաւ օգուտ քաղել պատեհ ժամանակից, Սան Ստեփանոյի 16րդ յօդուածը յաջողեցաւ ՅԱՐԴ յօդուած դարձնել եւրոպական պետութեանց վեհաժողովի մէջ, յորում վճռուեցաւ, որ Հայոց և Հայաստանի վիճակը բարւոքուի նոյն իսկ պետութեանց հսկողութեամբ: Թէ Ամեն. Ներսէս Պատրիարքն շատ տարիների մէջ իւր իմաստութեամբն, հեռատեսութեամբ ու ազգագօգուտ, անշահասէր և անձնուէր գործունէութեամբ, հաղուագիւտ պերճախօսութեամբ, լեզուագիտութեամբ և եկեղեցական կարգաց և կանոնաց հմտութեամբ՝ քանի գնումէր, ժողովրդականութիւն ստանում ազգի մէջ, իւր ամենամեծ գործն եղաւ հայոց ազգը ոչ միայն ծանօթացնել եւրոպական պետութեանց, այլ և նորա արդար իրաւանց պաշտպան հանդիսացնել նոցա Բերլինի Վեհաժողովի մէջ, որով և նորա ժողովրդականութիւնը բոլոր ազգէս ճանաչուեցաւ, և ամենայն տեղ այնչափ մեծացաւ մեր Հայ ազգի սէրն ու մեծարանքը դէպի նա, որ միաձայն և միահոգի նորան կաթողիկոս ընտրեցին, նորա քանիցս հրաժարուելն անգամ առ տկարութեան չընդունելով: Բարեբաղդ կըլինէր մեր ազգն, որ այնպիսի արժանաւոր ժառանգ ունենար Ս. Լուսաւորչի հայրապետական աթոռոյն. բայց արդեօք մեք անարժան էինք այնպիսի հայրապետ ունենալու, չգիտեմ, և միանգամայն թողնելով նորա շատ և շատ լաւ կողմերն պատմել, նորա տեսակ տեսակ արժանաւորութիւնների վերայ խօսել, այսքանս կասեմ միայն հրէից Դաւիթ թագաւորի նման թէ՛ գիտէք՝ ինչ մարդ պակսեցաւ մեր միջից, ինչ կորուցինք մենք. Ներսէս մեռաւ . . . կասեմ Դաւիթ նման թէ՛ սղգ առէք՝ հայոց ժողովուրդ, սգայ թող հայաստանեայց սուրբ եկեղեցին, կասեմ մեր քերթողահայր Մովսէս Խորենացւոյ հետ թէ՛ ողբամ զքեզ՝ Հայոց աշխարհ, ողորմիմ քեզ՝ Եկեղեցի Հայաստանեայց ի քաջէն զրկեալ հովուէ և հովուապետէ: Եթէ մի զօրաւոր թագաւոր կողբար քաջ զօրավարի անակնկալ կորուստն, միթէ մեք մեր վիճակին մէջ չպիտի ողբանք այնպիսի մի մեծ անձի անակնկալ մահն, որոյ կորուստն մեզ համար անփոխարինելի է: Այո՛, սրտանց

ցաւոլմենք և պիտի ցաւենք երկար ժամանակ այդպիսի մի կորստեան համար։ Բայց մեր ողբ ու լացը և մեր սրտի ցաւն այն ժամանակ նշանակութիւն կունենան, երբ որ մեք գնահատենք այդպիսի հաղուագիւտ անձինքը թէ ի կենդանութեան և թէ զկնի մահուան, որ մեզ համար նոքա անմահ լինին իւրեանց գործերովն, որ մեք այդպիսի անձանց կեանքը մեզ օրինակ առնուենք, մեք ևս ազգի արժանաւոր, անձնուէր ու անշահասէր մշակներն ու պաշտպանները ջանանք լինել։ այն ժամանակ Ներսէսների պէս անձինքը մեր մէջը կը կենդանանան, կապրին, կգործեն մինչև մեր մահն՝ ազգի և եկեղեցւոյ համար։ Օրհնեալ լինի յիշատակը ի Տէր հանգուցեալ Ներսիսի՝ ընտրեալ կաթուղիկոսի ամենայն ազգիս և Պատրիարքին Վ. Պօլսոյ։ յիշատակ արգարոյն օրհնութեամբ եղիցի։ ամէն։

Տեսուչ Ճեմարանի

ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՅ ԱՂԱՓԻՐԵԱՆ։

«Յաւերժայիշատակ Ներսէս Պատրիարքի ատենախօսական ճարտարութեան իբրև մի օրինակ Արմաշու Զարխափան Ս. Աստուածածնի վանքում հրատարակվող Յոյս ամսաթերթի 1874 թ. Ապրիլ ամսնաւորից արտատպում ենք ամսագրի հետեւեալ յառաջաբանը և կից Տ. Ներսէս Պատրիարքի ատենաբանութիւնը։

Սոյն ուշադրութեան արժանի գրուածքը՝ զոր Սահմանադրական ուխտը կատարելէն յառաջ ընթերցած է Ամեն. Տէր Ներսէս Պատրիարք Սրբազանը յատենի Ընդհանուր ժողովոյ ի ներկայութեան բազմութեան ունկնդրաց, մեք ևս արժան կհամարիմք Ամսագրիս մէջ հրատարակել՝ իբրև նիւթ արժանի ուշադրութեան եւ հետաքրքրութեան ազգի օգտին փափագող և անոր վրայ խորհող և խօսող ազգայնոց։

Տեաքք Երեսփոխանք Հայոց Ազգին։

Այսօր կուգամ իմ խորին շնորհակալութիւնս յայտնել Ձեզ՝ որ ներկայացուցիչն էր Տաճկաստան աշխարհիս Հայ ազգին, այն անարգամեծար ընտրութեան համար՝ որով զնուաստս բարձրացուցիք ի Պատրիարքութիւն Հայոց։

Ես նկատելով իմ անարժանութիւնն, անբաւականութիւնն, իմ անձին տկարութիւնը, կանխաւ գրով աղաչեմ էի Ձեզ, որ զիս ընտրելեաց ցանկէն հանէք, և անցեալ օր երբ լսեցի զիս ընտրելնիդ, հաստատապէս օրոշեցի որ իջնեմ և պատկառելի ժողովոյդ շնորհապարտութիւնս յայտնելէս յետոյ՝ աղաչեմ որ հրաժարականս ընդունելու շնորհք

ընէք. սակայն Երեսփոխան Տեարք չթողին և յայտարարեցին թէ, այսպիսի ընդհանուր համակրութեան առջև հրաժարիլն, ազգն ոռնակոխ ընել է: Արդարհուրիմ այս յայտարարութենէն և իմ ներքին համոզմամբս կպնդեմ՝ թէ բարձր պաշտօն չընդունելով՝ խոնարհագոյն պաշտամանց յանձնառութիւն յայտնելն ազգին դէմ թշնամանք ընել չէ. բաց ի վարդապետութենէս՝ ամեն պաշտօնի և աստիճաններու ցարդ ազգայնոց ստիպմամբն արժանացած եմ. ես բնաւ պաշտօնի, բարձի հետամուտ չեմ եղած. եթէ կատարելապէս առողջ ատեններս ինձ յանձնուած գործերն ազգը գոհացնելու աստիճան գլուխ հանել չեմ կարողացած՝ ժրջափ եւս առաւել այժմ այս ակարութեան երկիւղին մէջ. ոչ առ համեստութեան այլ վասն ճշմարտութեան ահա հրապարակաւ կ'այայտեմ, որ իմ անձինս վրայ բնաւ համարում չունիմ. չըլլայ որ այս խօսքերս յուսահատութեան յայտարար համարուին. յուսահատութիւնն թէ հոգևորապէս և թէ քաղաքականապէս գիտեմ որ աններելի է. քան զիս բազումք են արժանաւորագոյնք, թերևս փափագողներ ալ գտնուին, ընտրեցէք անոնցմէ մին, և ես յօժարեալամ կըծառայեմ՝ ազգին ընդ նորա իշխանութեամբ, զի փափագն ի գործ կը մղէ:

Արդ՝ ներեցէք ինձ, Տեարք, որ այս անկեղծ յայտարարութեան հետ քանի մը խօսք ալ ընեմ այս պատկառելի Ժողովոյն մէջ մի միայն յաղգասիրութենէ թելադրեալ. Գուք զժողով որ ալ ընտրէք Պատրիարք, ես կը վախնամ որ վերջին տարիներու Գահակալոյննուն վիճակը կունենայ. Պատրիարք ընտրուելէն քանի մը ամիս յետոյ՝ նախ ժողովուրդին աչքէն և ապա աթոռէն կիյնայ. այս յաճախ անկման պատճառ պատրիարքներու և մի միայն իրենց պակասութիւններն չեն, չեմ ուրան որ որ անոնք ալ սխալներ կ'գործեն, բայց ես և մեզմէ շատերը թերևս, փնտռելով ուրիշ պատճառներ կ'գտնեմք:

Հատեր կըսեն թէ պատրիարքներու անկման պատճառն ազգային Սահմանադրութիւնն է. ասոր չեմ համոզուած. ասկէ 14 տարի առաջ հին պատրիարքներու ունեցած մեծ իշխանութեան՝ չափ սահման դնելու և մեր Օսմանեան կողմարութենէն վաւերացեալ կամ շնորհեալ առանձնաշնորհութեանց կանոնադրապէս վայելմանց համար՝ ազգը գեղեցիկ խորհրդով Սահմանադրութիւն մը խմբագրեց, բոլոր Հայերը խայտացին ցնծութեամբ և օտարք գովեցին զմեզ:

Ագովեմ ազգին աշխատութիւնը՝ որոյ վաստակակից իսկ գտնուած եմ, եւ կը հիանամ այս կանոնաւորութեան մէջ մտնել փափաքելուն վրայ զոր մինչեւ անգամ շատ համարեցան մեզ այն ատեն, և ըսին թէ Հայոց ազգին Սահմանադրութիւն տալն տղայոց ձեռք ծանրագին այլ գիւրաբեկ գործի մը տալու կնիմանի. սակայն ազգը միաձայն հաւանութեամբ ընկալաւ զայն. կ'իշխեմ որ եկեղեցական պատգամաւորութիւնը՝ որոյ թարգմանն էի, օր մը 12 տարի յառաջ քաւ՝ թէ ազգը

առանց Սահմանադրութեան չէ կարող կոտորելու իւր։ Պատրիարքներ ալ եկան և ըսին՝ թէ իրենց կողմնացոյցն է Սահմանադրութիւնը, և իրաւունք ալ ունենին. ուստի չենք կրնար հիմայ ըսել թէ պատրիարքներու անկման պատճառն աղգային Սահմանադրութիւնն է. այսպէս ըսելով հակասութեան մէջ կիյնամք։

Ի՞նչ է ուրեմն պատճառ պատրիարքներու անկման. Ինչ կ'ընուի թէ առաջին պատճառ՝ ամեն աղգային անհատի իւր իրաւունքներն ու պարտիքն չճանաչելն և չգործադրելն է։ Այսօր ընտրութիւն կըլլայ, թաղ մը 500 ընտրող ունի, 50 կամ աւելի պահաս քուէ կըրկէ և 450ը անտարբեր և անմասն կմնայ, բայց ընտրեալք ըստ օրինի կ'վաւերանան։ Ի վերջէ կիյնն դժգոհութիւն կ'յայտեն ընտրելոց դէմ, ընտրեալք ինքզինքնին կ'պաշտպանեն, կ'մաքառին. ինչպէս ընտրողութեան՝ այսպէս ուրիշ նուիրական իրաւանց և պարտեաց մէջ անհոգութիւն և անտարբերութիւն և իրարու դէմ արհամարհանք ցոյց տալով՝ նոյն հետպէն կ'ծագին կագ, կոիւ, անհամաձայնութիւն երկպառակութիւն, և ապա ի վերջ բանի Սահմանադրութեան վրայ կ'ձգուի յանցանքը։ Այսպէս պիտիկէն մեծնալով՝ խռովութիւններն կ'զայրանան, և Պատրիարք և Ժողովք կիյնան, ուստի աղգին խռովութեան և Պատրիարքներու անկման պատճառ աղգային Սահմանադրութիւնը չէ, այլ աղգայնոց նոյն Սահմանադրութեան համաձայն իրենց իրաւունք և պարտիքը չհատարելն է։ Մենք ուղեցինք Սահմանադրութիւնը և միշտ ըստ այնմ վարուելու աշխատելու եմք. եթէ ներկայ Սահմանադրութեան մէջ անգործադրելի կէտեր կ'գտնուին, մենք Սահմանադրութեան հետ՝ վերաքննելու արտօնութիւնն ալ ունիմք շնորհիւ Օսմանեան Տէրութեան, ուստի Սահմանադրութիւնն ալ վերաքննութիւնն ալ մերն է. ասոնց դէմ դանգաժող մենք մեզի դէմ ելնել ըսել է, և փոխանակ մեր դժգոհութիւններն յառաջ տանելու, աշխատինք Սահմանադրութիւնը մեր Ժողովուրդին կեանքին մէջ մտցնելու և խոհեմութեամբ վարուելու՝ Սահմանադրութիւնը չհասկանալով չսիրողներու դէմ, որպէս զի չխրաչին։ Ծայրայեղութիւններէ պէտք է զգուշանալ։

Երկրորդ և գլխաւոր պատճառ այն է, որ Հայոց ազգը կ'հաւատայ թէ ներկայ պատրիարքութիւնն ալ հնոյն յար և նմանն է, և 16 տարուան փորձով դիտեմք որ հին պատրիարքութիւնն չէ մնացած. ազգը կ'անակալէ, Պատրիարքը չկրնար գոհ ընել ազգին փափազը։ Այսօր իւր միջնորդութիւնն և երաշխաւորութիւնն իսկ յերկբայս կտառանի. Հայոց ազգը Պատրիարքի իշխանութիւնը սահմանափրած ատեն՝ նոյն իշխանութեան գոյութեան վրայ դողցես չէ մտածեր. զօրաւորին՝ չափի կանոն, սահման, կապ զրինք, զի զօրաւոր էր. իսկ երբ անզօր է, երբ միմիայն անունը մնացած է դրեթէ առանց ազդեցութեան, և ասոր ապացոյց՝ մէկ աղաղակաւ կիյնայ Պատրիարք մը, ի՞նչ ընէ Պատրիարքը, թող սահմանադրապէս ընթանայ. բայց քանի որ Պատրիարքութիւն

չէ մնացած՝ ի՞նչ ընէ, ցըցուցէք Պատրիարքութիւնը և թող գործէ:

Այս տիուր վիճակին պատճառներն բաց ի սոցանէ ուրիշ շատեր ալ կրնան լինիլ, բայց ինչ որ ալ ըլլան թէ՛ Օսմանեան Վայսերութեան և թէ՛ Ազգին օգուտն ու շահը կպահանջեն՝ որ պատրիարքութիւնը զոյանայ, կենդանանայ պատշաճապէս. երբ կտեսնեմք որ պատմութիւնը Կ. Պօլսոյ Հայ Պատրիարքաց թէ՛ Օսմանեան Տէրութեան և թէ՛ Հայոց ազգին մատուցած անհամար ծառայութիւններն անմահացուցած է, գոտեւորելու եմք իւրաքանչիւրս մեր պարտիքը կատարելու՝ այն վստահ համոզմամբ՝ թէ Օսմանեան Տէրութեան և անոր դարաւոր հպատակ հաւատարիմ Հայոց ազգին ճշմարիտ օգտին համար պիտի աշխատինք: Ուրեմն ի բաց քեցենք մեր սրտերէն այն ամեն բաներն՝ որ խոչընդոտն են գործելու. անմիաբանութիւն, ատելութիւն, անտարբերութիւն, վհատութիւն, աննպատակ կուսակցութիւն, քամահանք, խծբանք, և այլն: Զօրանանք գործելու համար առանց իրարու գլխու վրայ Տամոկլեան սուր կախելու. զօրութիւնը միութեան մէջն է, և միութիւնը պահպանող քրիստոնէական սէրն է, որ մեր հաւատքին գործնականն է. և ով որ կհաւատայ հոգևով՝ կսիրէ, այսինքն կգործէ սրտով, և ով որ կգործէ, նա միայն իրաւունք ունի յուսալու. միանալք սիրոյ դրօշին ներքէ: Առանց կուսակցութեան ազգ չկայ. բայց լուսաւորեալ ազգաց մէջ ազգին բուն օգուտն իրենց նպատակ բռնած են. վայրապար վէճերէ հեռի մնալու ենք, կիրքերն ի բաց թողելու ենք, բոլոր եսութիւնները միակ Եսին այսինքն ազգին վրայ միանալու են, սիրոյ շրջանակին մէջ ամեն մարդ մեծ և միանգամայն պզտիկ է. վիճաբանութիւնք լուսով կը յազդին, կիրքերը բոցով, կըրքերը բաժանման խրամատներ կբանան, և որչափ սաստկանայ՝ այնչափ խորին կը պեղեն զանոնք, և միութիւնը անհնար կգործեն: Իրարու դէմ թափած ճիգերն իս ազգին համար թափենք, մոռնանք անցեալն և նոր ոգևով կազդուրինք:

Դաստիարակեմք մեր մանկունքն և քանանք որ մեր ազգային հին համբաւն անաղարտ մնայ, բարձրացնենք ազգային բարոյականութիւնը, որով միայն կարող կըլլանք Տէրութեան և օտարաց համարումն գրաւել: Ըսեր են երբեմն, Հայը վաճառական է, բայց ոչ խղճմտանքի: Հայերը հինգ հարիւր տարի յառաջ Եւրոպա բնակող ազգի մը վաճառականութիւն, հաշուեկալութիւն՝ և երկրագործութիւն սովորեցուցած են. կրթենք մեր զաւակները Աստուածապաշտութեան և ուսմանց մէջ, թող խրատուի ան հայրը որ ցոփ է, արեւցող է, ծջլ է, ընտանեւէր և որդեւէր չէ, և զրկուի ամեն իրաւունքներէ այն մարդը՝ որ Հայ է ու ազգը չսիրեր, զաւակներ ունի և — զանոնք դպրոց չդրկեր, դպրոց ունի և հոգ չտանիր անոր, եկեղեցի ունի և անհաւատարիմ է անոր: Ազգին բարիք ընդդէմըն են բախտապարտ դանուինք, որպէս զի բարեբարներն ունենանք միշտ, միանալք եղբարք, աջ ու ձախը թողունք

և մեր միութեան բուն կեդրոնին՝ սրտին գլխինք, այսինքն Հայաստանեայց ամենասուրբ Եկեղեցւոյ, մեր մաքուր Ծնողին ծոցը համախորժութիւնք, մեր Եկեղեցւոյ բարգաւաճանաց կամ մեր յուսոյ խարսխին ամրութեան համար ամեն ջանք ի գործ դնենք. մեր հոգւոր և մարմնաւոր երջանկութեան կարապետն մեր Եկեղեցին է, մեր Հարց առաքինութեանց և բարեպաշտութեան մէջ իւրաքանչիւր Հայ աշխատինք յառաջ երթալ, մեր եկեղեցականութիւնը բարձրացնենք և ազնուացնենք, զի անոնք մերն են և ոչ ուրիշին, զանոնք և բոլոր ազգին պաշտօնեաներն անուանարկելէ, անպատուելէ զգոյշ կենանք, համեստութիւնն մեր կենաց կանոնն լինի, և մեր ամեն բանի, մինչև իսկ տապաքական ազատութեան մէջ համեստութիւն փայլի. Ինչ կուսակցութեանց որ ծառայենք՝ եկեղեցւոյ կէտին վրայ միանանք, նման իրարմէ հեռացող ճիւղերու, որոց բունը մէկ ծառի վրայ է. ամենքս ալ եկեղեցւոյ կողմը, միութեան կողմը ըլլանք, ուստի եկեղեցին միութեան մէջ պահենք, բոլոր աթոռներն իրերապատշաճ ներդաշնակութեան մէջ դնենք, մեր ազազակն ի խորոց սրտէ այս թող ըլլայ. յաւերժացի՛ միութիւն եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, և նովաւ միաբանութիւն Ազգին:

Ջանանք ազգը ներկայացնող այս Ընդհանուր Ժողովը պատկառելի պահել, յարգենք մեր օգտին համար ընտրած մարդիկներն, զի անոնց պատիւը մերն է. եթէ մենք մեր Աթուղիոսին, մեր Պատրիարքին, մեր առաջնորդներուն, մեր Ժողովներուն պատիւը չպահենք, օտարներէն զնոյն պահանջելու իրաւունքնիս կըկորսնցունեմք. ներքնապէս միութեամբ զօրանանք, արտաքուստ պատկառելի և հզօր կըլլամք:

Այս միութեամբ կարող եմք մենք զմեզ ղեկավարել: Թող աշխարհի ազգաց և ազանց ահագին նաւատորմդին մէջ փոքրիկ նաւակ մը եղած լինի Հայոց ազգը, այսչափ դարերէ ի վեր այս նաւակը ռհչափ ալեաց յաղթեր և ցարդ չէ ընկղմեր՝ Աստուծոյ շնորհիւ և մեր Հարց իմաստուն ղեկավարութեամբ:

Ընտրեցէք Ձեր ղեկավարը, Ձեր Պատրիարքը, և Ժողովները, սակայն վստահութիւն ունեցէք վրան, նաւակը փոթորկի հանդիպած ատեն՝ ղեկավարն ձեր վստահութեամբ զօրանայ, ահագին նաւերու մէջէ պիտի անցնի առանց անոնց զարնուելու, այն ատեն երբ ահագին ալքը կսպառնան և շղթայազերծ հողմունք, ի հիւսիսոյ ի հարաւոյ, յարեւելից և յարեւմտից, երերածուփ կըտատանի, երբ նաւակին միջինները աղմուկով շփոթով և անիշխանական ցոյցերով ղեկավարը կը շփոթեն, զէկն անոր ձեռքէն կիշնայ. և նաւակն ամեն կողմէն փչած հովերուն կըմասնուի: Զի թէ՛ ներքին թէ՛ արտաքին դժուարութեանց միանգամայն յաղթել առանց վհատելու գրեթէ անկարելի է, և շատերն ձեռնթափ կլինին, և ամեն քիչ շատ մտածող մարդ կգոչէ:

Այս իմ գործս չէ, այլ քու գործդ է, ո՛վ ամենամեծ Աստուած, զի

գու միայն գիտես ի չարեաց անակնկալ բարիս հանել. Գու հզօր աջովդ գու առաջնորդէ այս նաւակին, Հայոց աղբին, զոր Հայաստանի սոսկալի ալեկոծութեանց մէջէն խալըսեցիր, և Յակոբայ աստղին լուսովը խաւարին անդնդոց և տիրութեան գիշերաց մէջ, թէև վիրալից՝ անխորտակելի պահելով հասցուցիր մինչև ցարդ. վառ պահէ այդ Աստուածային լոյսը Հայոց աղբին ամեն առաջնորդներուն, այս պատկասելի Ժողովոյն, Եկեղեցւոյն Արարատեան Մայր Աթոռոյ գտնակալ ամենայն Հայոց Հայրապետին և բոլոր բարձրաստիճան պաշտօնէից, աթոռակալաց, միաբանութեանց, եկեղեցականաց, ժողովականաց հոգւոց մէջ. շնորհէ Գու սերդ առ հասարակ ամեն հայո՛ւ իրենց արենակից եղբարց համար, և ամեն կարգի անձինք սիրովդ յաջողին ամեն տեսակ առաքինութեանց մէջ՝ իւրաքանչիւրն իւր պարտքը մտադիւր կատարելով, որով իրաւունք ստանան ամենքն բերկրիլ երկրաւոր և երկնաւոր երջանկութեան յուսով. Ահա՛ այս են իմ իղձերս, զորս այս առթիւ ներկայացուցի Երեսփոխանական պատկառելի Ժողովոյդ:

Պատճէն վերջին հրաժարագրի.

Առ Վսեմ. Ատենապետ Աղբ. Երեսփոխանական Ժողովոյ.

Թղթոյս կից երևելի բժշկաց վկայագրէն յայտնի է որ անկարելի է նուաաստիս պատրիարքական պաշտօն վարել այսուհետև, ոչ գործնապէս և ոչ անուանապէս: Ղի արգելեալ է մտօք, սրտիւ յուզուիլ, խորհիլ, մտածել, կարգալ, գրել և այլն:

Արդ՝ խնդրեցի Աղգային վարչութեան Կրօնական և քաղաքական Ժողովներէն որ նախ իմ երախտագիտական զգացումներս բարեհաճին դնել առ ոտս Քահայից Օգոստոսիտու Վեհապետին մերոյ՝ որ իմ երկարժամանակեայ պաշտմանս միջոցին զիս սփոփեց և մխիթարեց կայսերական անգին համակրութեամբ, շնորհօք և պատիւներով, և վերջերն իսկ Իւր անձնական բժշկապետ Վսեմ. Մալքոսէնի փաշա երկիցս զրկեց՝ հիւանդութեանս վրայ ցաւ յայտնելով, որում թէ՛ նուաաստ և թէ՛ սիրելի Աղբս տարակոյս չը կայ, որ հաւատարիմ եղած եմք և պիտի մնամք ց'իսպառ: Յետոյ բարեհաճին յայտնել իմ խորին շնորհակալութիւններս Բարձր. Մեծ. Եղաբքոս լուսամիտ Սայիտ փաշային՝ որ քանիցս վշտակցութեամբ հարցափորձ ըրած, և ապա իւր կողմանէ բարձրաստիճան պաշտօնատար մը զրկած է՝ իւր կարեկցութիւնն յայտնելու, յայտնել նաև ներքին, Արտաքին և Դատական գործոց Բարձր. Նախարարներուն իմ շնորհակալութիւններս, և այն ամեն օտարաղբի փշաջածնատեարց՝ որք քանի քանի անգամ յատուկ պատուաւոր պաշտօնատարներ զրկեցին տեղեկանալու համար հիւանդութեանս մասին:

Ապա խնդրեցի նա ևս հաղորդել իմ շնորհակալիքս Յունաց պատ. Աղբին այժմու և նախկին Ամեն. Սրբազան պատրիարքաց, Ս. Մինօղին

և Պատրիարքարանին, Վսեմափայլ Քարաթէօտօրի փաշային, Աղնուփայլ Տիկին Ժորժ Զարիֆին, Հռոմէական և Բողոքական ազգայնոց, և մասնաւորապէս Ազարեան Գերերջանիկ Ս. Վաթուղիկօսին և Պուլկարաց Ամեն. Էկզարքին, Ասորւոց Գեր. Գիոնէսիոս Եպիսկոպոսին, ինչպէս նաև Հրէից Գեր. Խախամագլին, և Վսեմ. Կոմս Քամանտյին՝ որ չը մոռացան զիս բնաւ, և որք կամ անձամբ այցելեցին և կամ իրենց կողմանէ եկեղեցականներ, պաշտօնատարներ, մինչև իսկ ճարտար բժիշկներ զրկեցին:

Նաևս բարեհաճին յայտնել իմ յաւիտենական անսահման շնորհակալութիւնս զիս դարձանող ճարտար բժշկաց րաց ի իմ վաղնջուց և բազմերախտ բժիշկներէս Տոքթոր Սերվիլէն էֆէնտի և Տոքթոր Փէշտիմալճեան էֆէնտի, և մասնադէտ ակնաբոյժ Տոքթոր Աճէմեան էֆէնտի, որոց անձնութիւնը, սէրը, գուժը և անդուլ խնամքները չը պիտի մոռնամ յաւիտեան, յանհունս շնորհապարտ կը մնամ Տոքթոր Աղասեան, Տոքթոր Սէվեան պէյ, Տոքթոր Խորասանճեան, Տոքթոր Շիշմանեան, Տոքթոր Ծաննի, Տոքթոր Ստեփան փաշա Ասլանեան, Տոքթոր Մաշէ, Տոքթոր Մօրթման, Տոքթոր Միւշլիւք, Տոքթոր Բօլտը Բէյ, Տոքթոր Լէֆթէր փաշա, Տոքթոր Յակոբ պէյ Խանտանեան, Տոքթոր Քիրեաքու, Տոքթոր Հիւնքեարպէյեանեան, Տոքթոր Օրմանեան եղբարք, Տոքթոր Գալստեան, Տոքթոր Մինասեան էֆէնտիներու:

Իսկ Մեծ. Տոքթոր Զամպաբոյին մարդասիրութիւնը և խնամքը անմոռանալի բարերարութիւն մ'է և արժանի յաւերժական շնորհակալեաց:

Իսկ դուք, բարեհաճեցէք յայտնել իմ անսահման շնորհակալութիւններս, մանաւանդ առ Հայոց սիրեցեալ Աղբն, առ պատկառելի Ազգային Ժողովն, առ ամենայն Ժողովս և Խորհուրդս, առ ամենայն պատուական եկեղեցականս և աշխարհականս թէ՛ մայրաքաղաքիս և թէ՛ գաւառաց՝ որք իրենց ցաւակցութիւնն և կարեկցութիւնն ցուցին այցելութեամբ, հեռագրութեամբ, և գլխաւորապէս առ Աստուած, առ Տէրն Մահու և Կենաց՝ ջերմ աղօթիք, իմ զգացումներս բացատրելու ոչ կարողութիւն ունիմ, ոչ միջոց և ոչ խօսք: Աստուած Ինքն հատուցանէ ամենեցուն վարձս բարեաց Իւր անհուն ողորմութեամբն:

Արդ՝ առանց նուաստիս երկար խօսելու և մտածելու հարկ. թողլո՞յ՝ կը պողատիմ որ, Ազգային Ժողովն անմիջապէս ընդունելով հրաժարականս, ինձ յաջորդ մ'ընտրէ, որում ի սրտէ կարողութիւն և յաջողութիւն կը մաղթեմ: Այս է կամք Տեառն, որ է և լիցի միշտ օրհնելու Եթէ Աստուած ինձ կեանք շնորհէ, և եթէ յայտ՝ հետէ ապրիմ, այն ալ միմիայն Օգոստոսի առ Կայսեր և սիրելի Ազգիս աղօթելու համար յատկացեալ է:

Մնամ աղօթարար սիրելի և օրհնեալ Ազգիս

ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՇԵՊԵՍԿՈՍՈՍ

Յաւերժայիշատակ Հանգուցելոյն մատինագրական Հմտութեան իբրեւ մի ճաշակ՝ ղնումենք այս տեղ նորա աշխատասիրած Համաբարբառի վերջաբանը, որ է

« Քրիստոնեայ, արդեօք և դու նման Յիսուսի կրցա՞ր անպարտակիր վերքեր և խոցեր ունենալ սիրոյ ասպարիզին մէջ՝ զոր Տէրը բացաւ քեզ, արդեօք տքնեցա՞ր քո և ընկերացդ հոգւոյ փրկութեան և մտաց լուսաւորութեան, արդեօք աշխատեցա՞ր մեղաց բարձման, անիրաւութեան ջնջուելուն, տգիտութեան խաւարին փարատելուն, թշուառները մխիթարելու և տառապելոց արտասուքը սրբելու: Եթէ զոհեցիր ժափանակդ, ինքդ, մտաւոր և մարմնաւոր կարողութիւնդ՝ և կեանքդ՝ առաքինութեան, լուսոյ, սիրոյ, հաւատոյ և յուսոյ թագաւորութեան անկեղծութեամբ և անձնուիրութեամբ՝ առանց երկրաւոր շահասիրութեան՝ դու Քրիստոսի զինուոր ես՝ դու Քրիստոսի պէս վերամարտիկ յաղթական մ, ես. քո թափած քրտունքը, քո հոսած արիւնդ, քո ստացած վերքերդ՝ քո փառքդ են, փառաց թագաւորին պէս:

Ուրախ լեր յաւիտեանս,

Մուտ յուրախութիւն Տեառն քո »:

Ով յաւերժացեալ Հոգի, «քո թափած քրտունքդ, քո հոսած արիւնդ, քո ստացած վերքերդ՝ քո փառքն են փառաց թագաւորին պէս:

Իսկ մենք խոնարհելով անմահ յիշատակիդ առաջ՝ կաղօթենք առ Աստուած՝ որ նա ի տրիաուր բիւր ջանիցդ ասէ,

« Ուրախ լեր յաւիտեան

Մուտ յուրախութիւն Տեառն քո »:

ՀԱՆՌԻՍ

ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ԵՒ ՅՈՒՂԱՐԿԱՌՈՒԹԵԱՆ

Տ. Տ. ՆԵՐՍԷՍԻ

ՀԱՆԴՈՒՅՏԵԱԼ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Մեծահանգէս արարողութեամբ և տիրալից շքեղութեամբ կատարեցաւ երէկ Գում՝ Գափուի Պատրիարքական Մայր- եկեղեցւոյն մէջ պաշտօն հոգեհանգստեան և յուլարկաւորութեան Տեառն

Ներսէսի Սրբազան Արքեպիսկոպոսի, Հոգեւոյս Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ:

Աւասիկ ըստ կարի մանրամասն մէկ նկարագրութիւն այս մեծ Հանդիսին, որ իբրեւ վերջին ցոյց ժողովրդականութեան մեծանուն Հանգուցելոյն, էջ մը պիտի գրուէ ազգ. ժամանակակից պատմութեան մէջ:

Շաբաթ առաջ Կարգադրութիւն

Հոգեւոյս Սրբազանի յաւարկաւորութեան Հանդիսին Պարգադիր Մասնախումբը շաբաթ օր գումարեցաւ իւր ամբողջութեամբ ի Պատրիարքարան:

Մասնախմբի անդամոց շատեր կարծիք յայտնեցին թէ ազգային պաշտօնական մարմնոց ներկայացուցիչք ածապարած են թաղման Հանգէսն յառաջիկայ (երեկի) Կիւրակի աւուր համար որոշելով, մինչ լաւագոյն կը լինէր յետաձգել մի քանի օր, որպէս զի աւելի փառաւոր թաղում՝ կատարելու պատրաստութիւններ տեսնելու ժամանակ գտնուէր: Սակայն ազգային պաշտօնական մարմնոց ներկայացուցիչք յայտարարեցին թէ՛ ըստ բժշկաց վկայութեան անհնարին էր երկար սպասել. հետեւաբար ո՛րք է ծանր պատասխանատուութեան ենթակայ չմնալու համար՝ պարտաւոր էին Կիւրակի օրը սահմանել թաղման օր:

Քանի որ թաղման Հանդիսի համար ամէն կարգի կարգադրութիւնք կատարուած էին, այլ ևս անհնարին էր ո՛րք է յետաձգում: Սակայն Հոգեւոյս Սրբազանի մարմնոյն մինչև Կիւրակէ իսկ անարատ փիւսկի մէջ մնալն անկարելի լինելով, Մասնախումբը կարծիք յայտնեց թէ՛ հարկ էր զմուսել Նորին Սրբաղնութեան մարմնին, Օծման արարողութեան հնարաւոր գործելու համար: Բայց Մասնախումբն անյաղթելի դժուարութեան հանդիպեցաւ եկեղեցական Հարց կողմանէ, որք կրօնից հակառակ կը նկատէին եկեղեցականի մը մարմնոյն վրայ այսօրինակ բժշկական գործողութեան մը կատարումը: Վիճարանութիւնը մեծ եղաւ եկեղեցականաց և աշխարհականաց միջև. ուր ուրեմն վերջին վճիռը փափազեցան ընդունել Երուսաղեմաց Ս. Պատրիարք Հօրմէ: Նորին Սրբաղնութիւն յայտարարեց թէ «Եպիսկոպոսի մը մարմնիւ սուրբ է» և աշխարհական ձեռքեր չեն կրնար դպչիլ անոր, ոչ ալ, հետեւապէս՝ գործողութիւն կատարել անոր վրայ»: Առ այս համակարծիք գտնուեցան Եւր եկեղեցական եզրարք: Այս վճռին վրայ Յանձնախումբը նկատեց որ շատ դժուար էր իւր կարծիք ընդունել առջ. ուստի տեղի տուաւ եկեղեցական դատուն գիտողութեանց ու պահանջմանցն:

Այս կերպով, հանգիսաւոր օծումն անկարելի կը լինէր Կիւրակի աւուր համար, հետեւաբար անհրաժեշտ էր Շաբաթ օրն իսկ կատարել: Բայց այս տեղ մի ուրիշ դժուարութիւն կը ծագէր: Ենչպէս յայտնի է, սոփորութիւն եղած է որ փախճանեալ Կաթիկոսոսի մը թաղումն իւր ամեն պարագայներով կատարուի, հան-

գուցեալն իւր եպիսկոպոսական աթոռին վրայ բազմած: Արդ՝ հոգելոյս Սրբազանին համար ի՞նչպէս հնար էր այս արարողութիւնը կատարել, քանի որ մարմնոյն վիճակը ձեռնառու չէր այսմ: Այս մասին ևս Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր որոշման գիմել հարկ եղաւ: Նորին Սրբազնութիւն յայտարարեց թէ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ աւանդութեանց մէջ ոչինչ օրէնք կար որ պարտաւորիչ ընէր այս օրինակ արարողութիւն մը: Ընդհակառակն նորամուտ ստորութիւն մը համարելու է վախճանեալ եպիսկոպոսներն աթոռին վրայ բազմած օծել և թաղել: Եկեղեցական Հարք ևս համակարծիք գտնուելով Եսայի Սրբազանին, որոշեցին անմիջապէս կատարել օծման արարողութեան այն մասերն որք ուղղակի կը վերաբերին Հանգուցելոյն մարմնոյն: Առանց ժամանակ կորսնցնելու Եսայի Սրբազան կատարեց Օծումն, յետ որոյ հոգելոյս Սրբազանի մարմինը գետեղուեցաւ ցուրտ տեղ մը, մարմարիոնի վրայ:

Այս տխուր պարտականութեանց կատարումէն յետոյ Մասնաժողովն զբաղուեցաւ մինչև երեկոյ Կիւրակի առուր հանդիսին պատրաստութիւններովն: Շաբաթ երեկոյ յատուկ Յաւելուածով մը, զոր ձրիապէս բաշխել տուինք հասարակութեան մէջ, հազարեցինք սոյն կարգադրութիւններ որք հետեւեալներն էին:

Շաբաթ երեկոյն Յաւելուածը

Երջանկայիշատակ Տեառն Տեառն Ներսիսի Ս. Պատրիարքի յուղարկուորութեան հանգէսը բարեկարգութեամբ կատարելու ընդհանուր փափագին զոհացում տալու նպատակաւ, Կարգադիր Յանձնախումբը կը փութայ հրատարակել հետեւեալ կարգադրութիւնները:

1. Կիւրակէ առաւօտ ժամ 4ին Ս. Պատարագ պիտի սկսուի ի Մայր Եկեղեցի.
2. Եկեղեցւոյ դասն հրաւիրեալ անձանց յատկացեալ է.
3. Դասին ետեւի շրջափակն ազգային Երեսփոխանաց և պաշտօն ունեցող անձանց.
4. Դագադին շրջապատը՝ թափօրը կազմող Եկեղեցականաց.
5. Տաճարի մնացեալ մասը ժողովրդեան.
6. Կանայք և տղայք ներս չպիտի ընդունուին.
7. Թափօրը պիտի սեկնի Եկեղեցիէն ի ժամ 7 և պիտի ընթանայ Նշանճիի ճամբով ի Լանկայ, անտի Եէնի - Գաբուի երկաթուղւոյ կայարան և ապա Գում - Գաբուի կայարան, և Մօլաթաշիէն ի Մայր Եկեղեցի պիտի վերադառնայ և անդ հանգէսը պիտի վերջանայ.
8. Թափօրին առջևէն պիտի ընթանան դպրոցական տղայք, որոց պիտի հետեւին դպրիք և Եկեղեցական Հարք դագաղը շրջապատած:
9. Եկեղեցականաց դասուն պիտի հետեւին Երեսփոխանութեան և Կեդր. Վարչութեան սգակիր պատգամաւորութիւնը:

Սոցա պիտի հետեւին օտարազգի հրաւիրեալք, Ազգային Երես-

փոխանք, վարչական ժողովականք, Հոգաբարձութեանց և Խորհրդոց անդամք և ընդհանրապէս Ազգ. պաշտօնատարք:

10. Ատոնց պիտի հետևի ժողովուրդը:

11. Իագաղն երկու օր պիտի մնայ ի Մայր Եկեղեցւոյ, ի տես ժողովրդեան և այնուհետև պիտի ամփոփուի անդանօր պատրաստուած դամբարանին մէջ:

12. Ոստիկանութեան պաշտօնեայք պիտի հսկեն այս կարգադրութեանց:

Կարգ. Յանձնախումբն աներկբայ է թէ ամեն ոք ջանագիր պիտի լինի ոչ միայն համակերպիլ վերոյիշեալ կարգադրութեանց, այլ և զգուշացնել զիրեար, բարեկարգութիւնը խանգարող ո՛ր և է վարմունքէ, ի յարգանս Երջանկայիշատակ Հանգուցելոյն:

Մասնաւոր նամակներով հրաւիրուեցան այս Հանդիսին դեսպանատունք, պաշտօնական մարմինք և ազգային և օտարազգի բաղմաթիւ նշանաւոր անձեր:

ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆԸ

Երէկ առաւօտ, Հանգուցելոյն մարմինը բարձրագիւր տեղ մը կը կենար Մայր-Եկեղեցւոյ միջին տաճարին մէջ: Մասնական միջոցներ ձեռք առնուած էին մարմնոյն արագ կազմալուծման արգիլելու համար: Զինկոյէ սնտուկի մը մէջ գրուած էր, յորում գէմքը միայն կը տեսնուէր՝ ապակւոյ մը ներքև: Վախճանումէն յետոյ շատ արիւն հոսած էր մարմնէն, և գէմքն երէկ շատ այլափոխուած էր: Քանի մը տարի առաջուան այն քաջառողջ և զեղադէմ՝ ներսէսը տեսնել այս վիճակին մէջ և չարտասուել՝ անհնար էր:

Խուռն բազմութիւն առաւօտէն ի վեր կը ընուր Մայր-Եկեղեցին: Բայց գոնէ միջին տաճարին մէջ բարեկարգութիւն պահպանել կարենալու համար, որոշուած էր ժողովուրդ չընդունիլ մինչև որ պաշտամունք սկսէին, և անկէ ետքն ալ ընտրեալ բազմութիւն մը միայն ներս առնուլ: Բայց ժողովուրդն այս կարգադրութեան համար իւր տհաճութիւնը ցոյց կուտար՝ միջին տաճարի բոլոր դուռները պաշարած շարունակ զարնելով և ժխոր յարուցանելով: Այս անկարգութիւն վերջ չգտաւ մինչև որ ոստիկանք եկան:

Ժամ 4 1/2-ին սկսան եկեղեցական պաշտամունք: Բոլոր հայ եկեղեցեաց և շրջակայ յոյն եկեղեցեաց զանգակները տխրագին կը հնչէին 10-15 վայրկեանն անգամ մը:

Կ. Պօլիս գանուսդ բոլոր եպիսկոպոսունք և բաղմաթիւ վարդապետք և քահանայք ներկայ էին, և պաշարած էին խորանն և Հանգուցելոյն դագաղը: Երուսաղէմայ Պատրիարքին տկարութեան պատճառաւ, նորա տեղ Ս. Պատարագ մատոյց Երուսաղէմի փոխանորդ Դեր. Տ. Սիմէօն եպիսկոպոս: Տաճարը պարագային սպահանջման համեմատ զարդարուած էր: Դպիրներու ստուարաթիւ խումբ մը, առաջնորդութեամբ ազգային երևելի երաժշտապետ

Թաշեան Նիկողայոս Էֆէնտիի քաղցրանուագ կը մասնակցէր հոգեհանգստեան արարողութեանց:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՔ

Այս միջոցիս, դասն, որ բարձրատախճան հրաւիրելոյ յատկացեալ էր, և անոր ետեւի շրջափակն, որ ազգային մարմնոց յատկացեալ էր, հեազհետէ կը լցուէին հանդիսականաց ընտրեալ բաղմութեամբ մը:

Դասուն մէջ կը տեսնուէին. —

Զահազան հասարակութեանց կողմէն.

Յունաց Պատրիարքական Դեր, Փոխանորդն, ընկերակցութեամբ Քաղկեդոնի և Սեղանիկի Մետրապոլիտներուն, և յոյն հասարակութեան քանի մը երևելեաց. — Ֆէնէրի Պատրիարքարանի Գործակառար Սքաւրաքի էֆ. Լողոթէթ պէյ, Արխադաքի պէյ, Նիքոլաքի Սքուլուտի էֆ. և Յէնիաթլանեա Տիմիզարաքի էֆէնտի:

Պուլիարիոյ Դեր, Էկզարքին կողմէ զրկուած երկու եկեղեցականք:

Հրէից Դեր, Բաբունապետին Փոխանորդն, ընկերակցութեամբ ուրիշ Բաբունեոյ մը, և մի քանի Հրեայ երևելեաց:

Ասորւոյ ամեն, Կաթողիկոսին Փոխանորդ Դեր, Դիոնեսիոս եպիսկոպոս ընկերակցութեամբ իւր խորհրդական վարդապետին:

Հայ-Բողոքական հասարակութեան վսեմ. Աղգապետն, ընկերակցութեամբ նոյն հասարակութեան երևելեաց, Պատուելի Իւթիւճեան, Բրոֆ. Յ. Ճէճիպեան, Յ. Մինասեան, ևն:

Կառավարական պաշտօնատանց կողմէ ներկայ էին:

Կրօնական գործոց Տեսուչ վսեմ. Զիլէր պէյ:

Բարձր. Մեծ-Նպարքոսին կողմէ իւր թարգման Վէքիլ էֆէնտի և արարողապետ Նէշէթ էֆէնտի իւր օգնականով:

Արտաքին գործոց նախարարութեան կողմէ Վսեմ. Արթին պէյ Տատեան, Վսեմ. Գ. Էֆէնտի Նարատունկեան, Վսեմ. Իլիաս էֆէնտի Չայեան և Միքայէլ էֆէնտի Կիւլլապեան:

Դատական նախարարութեան կողմէ Վսեմ. Վահան էֆէնտի:

Սպայակոյտի անգամ Ֆէրիք Վսեմ. Նէճիպ ժաշա:

Պետական խորհրդոյ անգամ. Վսեմ. Յովհանէս էֆէնտի Նուրեան և Իքիատես էֆէնտի:

Ասոնցմէ զատ, ներկայ էին կառավարական այլ և այլ պաշտօնատանց մէջ ծառայող գրեթէ բոլոր հայազգի պաշտօնատարք, որոց ցանկը բաւական երկայն է:

Դեսպանատանց կողմէ ներկայ էին.

Դերմանիոյ դեսպանատան առաջին թարգման Պ. Թէսթա երկու ընկերներով:

Ռուսիոյ դեսպանատան առաջին թարգման Պ. Իվանով, ընկերակցութեամբ Բ. և Գ. թարգմաններուն:

Ֆրանսիոյ դեսպանատան առաջին թարգման Պ. Լոնժվիլ:

Անգլիոյ դեսպանատան երկրորդ թարգման Պ. Մարինիչ:

Աւստրիոյ գեսպանատան երկրորդ թարգմանը.
 Իտալիոյ գեսպանատան երկրորդ թարգմանն Պ. Պառնի.
 Սպանիոյ գեսպանատան առաջին թարգմանը:
 Ռումանիոյ գեսպանատան առաջին թարգմանը:
 Միացեալ Նահանգաց հիւպատոս Պ. Հիբ:
 Յունաստանի գեսպանատան առաջին թարգմանն Պ. Բրէշիպոլի:
 Սերպիոյ գեսպանատան առաջին թարգմանն Պ. Թէրխան:
 Պուլկարիոյ Իշխանապետութեան Գործակալի փոխանորդը:
 Այս ամենայն ներկայացուցիչք գեսպանատանց և կառավարական պաշտօնատանց՝ եկեղեցական արարողութեանց մինչև վերջն ամենայն երկիւղածութեամբ ունինգրեցին, և անոնցմէ ոմանք մոնաւանդ յոյն եկեղեցականք և աշխարհականք, համբուրելով հոգեւոյս Հանգուցելոյն գէմքն և աղօթելով արտասուալից, ջերմեռանգութիւն ալ ցոյց տուին*):

Հետզհետէ տաճարը մոնող օտարազգի և կառավարական հիւրերը կրնդունէին Վսեմ. Նուբեան, Գաբրիէլ և Յարութիւն Նորատունիեան, Նուսուֆեան Տիգրան, Մկրտիչ Կսայեան, Կարապետ Սըլաճեան և Յովհաննէս Թորոսեան էֆէնտիք, անդամք Կարգադիր Մասնախմբին:

Բայց մասնաւորապէս յիշատակելի էին Նուսուֆեան Տիգրան, Ունճեան Աբիկ, Իլիաս Զայեան, և Միհրան Զօպանեան, Մէրեէմ - Գուլի Յարութիւն, Աւետիս Հարենց և Շահպաղեան Նզիա էֆէնտիներուն ջանքերը վասն պահպանման բարեկարգութեան:

(*) Նշանակելի բացակայութիւն մ' էր Հոռոմեական Հայոց Պատրիարքին կողմէ բնաւ ներկայացուցիչ զրկուած չլինելն, որ շատ աննպաստ և անհաճոյ տպաւորութիւն մ' ըրաւ համայն ժողովրդեան վրայ: Այս թերութիւն այնչափ աւելի աչքի կը զարնէր, որչափ հանգուցեալն ինքն իւր հրաժարագրոյն մէջ, որ շաբաթ աւուր թիթիթիով հրատարակուած է, շատ մը անձանց շնորհակալութիւններ յայտնելով իրենց բարեկամական զգացմանց համար, չէր մոռացած նշանակել նաև Գերերջանիկ Աղարեան Ս. Պատրիարքին անունը: Հայ-բողոքական հասարակութեան գլխոց ընթացքն աչքի զարնող հակապատկեր մ' էր մեր կաթոլիկ եղբարց պաշտօնական մարմնոց անպատշաճ ընթացքին: Արգարե հանդիսականաց մէջ կրտսենուէին մի քանի երեւելի Հայ — հոռոմեականք, ինչպէս Թընկըր Նաւեր փաշա, Օննիկ պէյ Մսրըրը, և այլք: Բայց Հայ — կաթոլիկ հասարակութեան պաշտօնական մարմնոց բացակայութիւնն անբացատրելի էր:

Արչափ տարբեր էր սակայն Յոյն հասարակութեան ընթացքը: Ոչ միայն Ֆէնէրի Պատրիարքարանը պէտք եղածին պէս ներկայացեալ էր երեկի հանդիսին մէջ, այլ և Մայր Եկեղեցւոյ մօտակայ բոլոր Յոյն եկեղեցեաց վարդապետք և քահանայք զպրօցական աշակերտներով և պատկերով փութացեր էին գալ հոգեհանգստեան պաշտամանց, և մինչև վերջն ամենայն երկիւղածութեամբ հետևեցան բոլոր արարողութեանց, որք տևեցին մինչև ժամը 10: Պէտք էր միթէ որ Հայ — կաթոլիկ եկեղեցականութիւնն այնքան անհաշտ ոգւով մը տոգորեալ լինէր:

ՊԱՏԳԱՄԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՊՍԱԿՆԵՐ.

Գեղեցիկ և խորհրդաւոր պատկներ, խաչեր և փուռջեր՝ առ մեծանուն Հոնգուցեալն երախտագիտական ձօներով զարդարեալ՝ յատուկ պատգամաւորութեանց ձեռամբ բերուելով գրուեցան Հոգեւոյս Սրբազանին զագաղին վրայ, ազգային հետեւեալ ընկերութեանց ու հաստատութեանց կողմէ:

Միացեալ ընկերութիւնք.

Խառփւղի Ասիական, Ընթերցասիրաց և Հայրենասիրաց երեք ընկերութիւնք զառ զառ.

Ազգային Հիւանդանոց, Որբանոցի խումբ մը աշակերտներով.

Թաղական խորհուրդք և վարժարանք Մայր Եկեղեցւոյ, Գառլ գիւղի, Եէնիգարուի, Նաուլը - Գաբուի, Բէշիկթաշի, Օրթագիւղի (Հոլիսիսմեանց վարժարան): Բերայի, Իւսկիւտարի (Ս. Խաչ և Ս. Կարապետի), Սամաթիոյ, Ղալաթիոյ ևլն:

Խիզանի ընկերութիւն.

Սենեքերիմեան ընկերութիւն.

Դպրոցասէր Տիկնանց ընկերութիւն շատ ճաշակաւոր եղանակաւ ներկայացեալ էր, իւր աշակերտներէն սոյիտակազգեստ սգակիր խումբ մը գեղեցիկ յօրինուած խաչի մը շղարշներէն բռնած ներկայանալով յեկեղեցւոյ և ընկերանալով թափօրին:

Նմանապէս խաչերով ու պատկներով և աշակերտաց մէկ մէկ խմբերով ներկայացեալ էին Մէղպուրեան, Պէրպէրեան և Գուրգէնեան մասնաւոր վարժարանք, Ռոպէրդ - Գոլէթի հայ ուսանողք, Կայսերական Միլլիյէ վարժարանի հայ ուսանողք, ևլն: Նշանակելի էր Կայսերական Լիսէի հայ աշակերտաց խմբին բացակայութիւնը:

Հոնգուցեւոյն մասնաւոր բարեկամներէն ոմանք ևս առանձին պատկներ բերած էին:

Թէև շատ սուղ միջոցի մը մէջ պատրաստուած, այս ամեն մարմնոց և հաստատութեանց կողմէ յօրինուած պատկներն և խաչերն յոյժ հաւնուեցան, զի ընդհանրապէս ընտիր ճաշակով պատրաստուած էին:

Այս ամեն Թաղ. Խորհրդոյ, Ընկերութեանց և Վարժարանաց Պատգամաւորութիւնք սրչափ կարելի էր կարգաւ շարուեցան դադալին շուրջն, և դասին ետեւի շրջափակը լցուեցաւ ազգային նրեփոխիանական և քաղաքական ժողովոց, Խորհրդոց, Հոգաբարձութեանց և հայ հասարակութեան ընտրելագոյն մասին ներկայացուցիչներով:

ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆՔ

Հոգեհոնգստեան պաշտօնը վերջացաւ ժամ 6¹/₂ ին: Այս միջոցին եկեղեցին լցուած էր՝ հակառակ ամեն կարգադրութեանց՝ բուռն զօրութեամբ ներս խուժող բազմութեամբ մը, և միայն տաճարին մէջ տեղը միջոց մը բաց թողնուած էր, հետզհետէ եկող հրաւիրեալները պատշաճապէս հիւրընկալել կարենալու համար:

Յայնժամ Գեր. Խորէն Նար - Պէյ Սրբապետն խորին լռութեան մը մէջ բեմն ելնելով, լաւ ներշնչմամբ գեղեցիկ դամբանական մը խօսեցաւ հոգեւոյս Պատրիարքին վրայ, դամբանական մը որ երեք քառորդ տւեց, և որոյ մանաւանդ վերջին մասը բաւական յուզեց ունկընդիրները:

Թ Ա Փ Ո Ր Ը.

ժամը 7ը քառորդ անցած, թափոր կողմնւեցաւ, և դադարն, որ այս միջոցիս պսակներու և խաչերու ներքեւ ծածկուած էր բոլորովին, դուրս հանուեցաւ՝ որոշեալ շաւղին համեմատ փողոցներու մէջ շրջելու համար: Թափորին տաճարի մէջ կազմութեան միջոցին հանդիսի բարեկարգութիւնը նորէն խանդարեցաւ. զի Կարգադիր Մասնախմբի անձնուէր անդամք, ամեն ջանից հակառակ, անկարող էին զսպել ժողովրդային բուռն հոսանք մը որուն կրքախէին ամեն շարժման մէջ: Սմբոխն, արգարեւ, այս միջոցին ստուարագոյն զանգուած մը ստացած էր, յորում մարդ իւր ոտքը գետնի վրայ դնելու համար իսկ տեղ չէր գտներ, և կոհակներու պէս զիրար մղելով կրտարութեթէին հազարաւոր հանդիսականք ամեն դասէ, ի բաց առեալ կանայք և տղայք, զորս ըստ կարի ջանք եղած էր եկեղեցիէն ներս չընդունելու:

Թափորն, ըստ կանխորոշ կարգադրութեան, կազմուեցաւ սա պէս.

Առջևէն բարապաններ, քէհեաններ, մրգոտարներ և քաղաքային պաշտօնեայք: Բ. Դռնէն և Քաղաքապետութենէն եկած բազմաթիւ սպասաւորք (խաթեֆ)՝ կընթանային թափորին առջևէն և քովերէն.

Ապա դպրոցական տղայք, մէն մի խումբ իւր պսակը կամ խաչը կըկրէր:

Ապա սլառգամուորութիւնք, իրենց պսակներով.

Ապա դպիրք և երգեցիկ մանկունք.

Ապա Պատրիարքական Փոխանորդ Հայրն սգակիր, որոյ առջևէն կերթային՝ Տ. Վահան վարդապետ՝ հոգեւոյս Պատրիարքին թաղը կրած. Յակոբ Աշոտ վարդապետ՝ Պատրիարքական գաւազանը կրած՝ սև քօղով ծածկեալ.

Տ. Նդիշ վարդապետ՝ թաւշեայ բարձի մը վրայ շքանշանները կրած,

Սգակիր վարդապետներ կընթանային դադարին առջևէն:

Դասք եկեղեցականաց կըշրջադառնէին դադարը:

Երգեցիկ մանկանց ուրիշ խումբ մը կըքալէր դադարին երկու կողմերէն.

Ապա կուգար դադարը, զոր բարձած էին կիսազգեստ և սաղաւարտակիր 12 քահանայք.

Կըհեաւէին Ազգային ժողովոց և պաշտօնական մարմնոց սգակիր պատգամաւորութիւնք. — Եպիսկոպոսունք, Երեսփոխանք, անդամք Վարչութեան, Թաղական խորհուրդք, պաշտօնատարք, և լն:

Ասանց հետ կերթային օտարազգի եկեղեցական և աշխարհական հրուիրեալք. բայց թափորի կազմութեան առթիւ ծագած շփոթութեան միջոցին դեռպանաց ներկայացուցիչներէն ոմանք Պատրիարքարան ելան, և թափորին չընկերացան:

Թափորին երկու կողմէն կերթային ղինուորներ և ոստիկաններ՝ տշխատելով բարեկարգութիւն պահել ըստ կարի: Վարդազիւր Մանասիւմբի անդամք բազմաթիւ օգնականներով թափորին մէջ կարգ կըստահէին:

Խուռն բազմութիւն ժողովրդեան կը հետեւէր թափորին, և ամեն կողմէ կըստահէր զայն:

Թափորը, Մայր Եկեղեցիէն հանուելով, աջ կողմ դարձաւ, և և ուղղուեցաւ դէպ ի Նիշանճրի պողոտայն, ուստից ուղիղ գծով գնաց մինչև Լանկա, հոն դարձաւ դէպ ի Նէնի - Գաբուի երկաթուղւոյ կայարանն, և երկաթուղւոյ գծին ուղղութեամբ ծովեղերքէն գնաց մինչև Գում - Գաբուի կայարանն, ուստից դարձաւ դէպ ի Գում - Գաբուի պողոտայն, և Մալլա - թաշըէն դառնալով մի և նոյն կողմէն վերադարձաւ ի Մայր Եկեղեցի, այսպէս մեծ շրջանակ մը գծելով Մայր Եկեղեցւոյ և Պատրիարքարանի շուրջը:

Այս ուղևորութիւն տեւեց ճիշդ 2 1/2 ժամ: Թափորը, ժամ 6 1/4 ին մեկնած, 10-ին քառորդ մնացած վերադարձաւ: Նոյն միջոցին, Գում - Գաբուի թէ՛ հայ և թէ՛ յոյն եկեղեցեաց զանգակները կը հնչէին: Երբ թափորն հասաւ յունաց Ս. Թորոս եկեղեցւոյ առջև, զգեստաւորեալ յոյն քահանայք դուրս ելնելով ընկերացան թափորին, ֆէնէրի Պատրիարքարանէն զրկուած եկեղեցականաց և աշխարհականաց հետ, որք արդէն մտած էին թափորին մէջ:

Կ. Պօլսոյ բոլոր հայ եկեղեցեաց զանգակներն կը հնչէին առաւօտէն մինչև երեկոյ, ինչպէս նաև Բողոքականաց ժողովարաններունը:

Այն երկայն շաւղին վրայ, բոլոր փողոյները, պատուհաններն և Հիսարափայլի կիսաւեր պարիսպները մարդկային գլխովք ծածկուած էին, որոց թիւն 30—40 հազարէն պակաս չէր անշուշտ: Բոլոր Պօլիս Գում—Գաբու փոխադրուած էր:

Ժամ 10-ին արարողութիւնը վերջացան: Դագազը ի տես հասարակութեան գրուած է Մայր Եկեղեցւոյ այն մատուան մէջ, ուր է մկրտութեան աւագանը:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

Պաշտօնական ընդունելութիւնը Պատրիարքարանի մեծ դահլճին մէջ կատարեցան արժանաւայել մեծարանօք, և Գեր. Խորէն Նարպէյ Սրբազան իւր հանրածանօթ քաղաքաւարութեամբ ու կենդադագիտութեամբ պատուաբեր կերպիւ կատարեց զայս պաշտօն:

Մինչ թափոր կը շրջէր, քանի մը հիւրեր ևս եկան որք եկեղեցին չիջան, ու Պարիարքարանի մեծ դահլճին մէջ ընդունուեցան: Ասանց մէջ էին Բարձր Մալթոյէնի փաշան և իւր որդին Ալէքսանդր պէյ, զորս արժանաւայել յարգանօք ընդունելով, խօսակից եղաւ Գեր.

Խորէն Նար — պէյ սրբազան, ինչպէս նաև Հանգուցեալ մեծանուն Զարիֆիի որդին Լէոնիտոս Էֆէնտի Զարաֆի, որ իւր մօր և իւր անուամբ շքեղ պսակ մը բերած էր, որ դազալին վրայ դրուեցաւ, երբ Թափորն եկեղեցին կը մտնէր: Մալրոյէնի վաշա Թափորին հետևեցաւ բաւական տեղ:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՒԳ

Ազգային ժողովն այս չորեքշաբթի առաւօտ պիտի գումարի Մայր — Եկեղեցին, և Դիւանը, ծանուցանելով այն դառն կորուստ զոր Աղքն ըրած է յանձին Տ. Ներսէս Պատրիարքի, ի նշան սգոյ ժամանակ մը պիտի դադրեցնէ ժողովոյ նիստերը:

Ուսումնական խորհրդոյ հրամանաւ, ազգային վարժարանք երեք օր պիտի փակուին ի նշան սգոյ:

Միացեալ ընկերութեանց գրասենեակն և ուրիշ ազգային պաշտօնարանք փակ են այսօր ի նշան սգոյ:

Այս չորեքշաբթի, Ազգ. ժողովոյ նիստէն յետոյ, Թաղման աբարդուլթիւնը պիտի կատարի:

Հանգուցելոյն մարմինը պիտի ամփոփուի միջին Տաճարի գաւթին մէջ:

(Արևելք. Հոկտեմ. 29. Թ. 248).

Խմբագրութեան Արարատ ամսագրոյ.

Ամեն մարդ՝ եթէ զգացմունք ունի և պատուախնդիր է, աշխատում է մի յիշատակ թողուլ աշխարհքի վերայ, որ իւր մահից յետոյ անունն յիշատակուի և գործքն անմահանայ. այս բնական ձգտումն է և իսկապէս պահանջ մարդկութեան: Այսպէս են արել մեր երջանկայիշատակ նախնիքն՝ ամեն տեղ հոյակապ վանքեր և տաճարներ կառուցանելով, և ազգասիրական մեծամեծ գործքեր կատարելով, այսպէս վարուեց նաև երջանկայիշատակ Գեորգ Դ. Պաթուղիկոսը՝ հոյակապ և հռչակաւոր ճեմարանը կառուցանել տալով՝ ազգի մանկանց բարոյապէս կրթութեան և լուսաւորութեան համար, և Թանգարանը պատրաստել տալով՝ Մայր Տաճարի հնութեանց յիշատակները անկորուստ պահպանելոյ համար. իսկ Օշականայ սուրբ Մեսրոպը եկեղեցին շինել տալով՝ կամեցաւ որպէս պատուել սուրբ Մեսրոպը Թարգմանչի խնկելի անունը, նոյնպէս և մշտնջենաւոր մի յիշատակ թողուլ աշխարհքի վերայ:

Այս եկեղեցւոյ շինութեան և աւարտման համար արդէն գրուել ու հրատարակուել է. այժմ միայն կամիմ յիշել մի նոր բարեպաշտութեան պտուղ, որ նոյնպէս յիշատակութեան առիթ կարող է լինել նուիրատուին:

1881 թուին հոգեւորայ Անդրէաս Արքեպիսկոպոսն տեսնելով որ սուրբ Մեսրոպը Թարգմանչի դամբարանի վերայ վայելուչ տապանաքար և յիշատակագիր չկայ, ցանկացաւ մարմարոնեայ քար բերել տալ. և այս ցանկութիւնն չիրագործած՝ գնաց առաջնորդ Ղարաբաղայ վիճակի գրնաց, բայց չմոռացաւ կատարել խոստումն. և այն ինչ պէտքէ անցա-

ներ Գանձակովն Հուշի քաղաք գնալու, տուել էր Գանձակեցի մեծապատիւ պ. Ներսէս Աբրահամեան տէր Ներսիսեանցին մի հարիւր ռուբլի դրամ զայն քարը պատրաստելու և ուղարկելու յՕջական, և պ. Ներսէսը կատարելով հոգելոյս Անդրէաս Եպիսկոպոսի յանձնարարութիւնն՝ դառնում է և գնում յարմարաւոր մի քար մարմարոնեայ. որն դեռ չուղարկած այս տեղ՝ 1882 թուին վախճանեցաւ Անդրէաս եպիսկոպոսն՝ կտակի մէջ ևս յիշելով այն քարի պատրաստելոյ ծախսն:

Այս տարի Յունիսին պ. Ներսէս տէր Ներսիսեանցն իւր նամակի հետ ուղարկելով այն քարն իմ անունով՝ խնդրել էր տալ հասցնել յՕջական. իսկ ես յետ կարեւոր արձանագիրն փորագրել տալոյ այն քարի վերայ, որոյ օրինակն զրութեանս վերջը կ'տեսնէք, կանչեցիս. Մեսրոպը եկեղեցւոյ շինութեան հոգաբարձու Ամատունի Ծսայի Աւագ քահանային և Մօրիկեանց պ. Մկրտչին՝ յանձնեցի նոցա այն փորագրած տապանաքարն տանել յՕջական, և տանել տուին, եւ ըստ որում հրամանաւ Սինօդի՝ յիշեալ բազմաշխատ հոգաբարձուաց վերակացութեամբն այս տարի աւարտեցաւ շինութիւն գմբէթի զանգակատան այնչր եկեղեցւոյ, որոյ ծայրի մարդաչափ խաչն, զոր նուիրել է Տիմիսեցի մեծապատիւ Աղէքսանդր Թայիրեանցն դեռ ի կենդանութեան հոգելոյս կաթողիկոսի՝ յամին 1881, ուստի և որոշուեցաւ Թարգմանչի տօնի օրն՝ անցեալ Հոկտեմբերի 13 ին, դնել այն խաչն կաթողիկէի ծայրին, և նոյն օրն՝ տապանաքարն իջեցնել Թարգմանչի գերեզմանի վերայ, և այս որոշումն կատարեցաւ իսկութեամբ, վասն զի ըստ յանձնելոյ Տեղակալ Բարձր Սրբազան Մկրտիչ Արքեպիսկոպոսի գնալով իմ յՕջական՝ նոյն իսկ Թարգմանչի տօնի օրն հոգեհանգիստ կատարելով զկնի պատարագին՝ Գէորգ կաթողիկոսի, Անդրէաս Արքեպիսկոպոսի, և Թայիրեանց ազգատոհմի հոգւոց համար՝ զայն օծած խաչն դնել տըւեցի գմբէթի ծայրին, և տապանաքարն մեր Թարգմանչի դամբարանի վերայ:

Ահա տապանաքրի օրինակն.

«Յամի Տեառն 441, Փետրվարի 20. Վահան Ամատունի իշխանն ամփոփելով աստ յՕջական գմբէթին սրբոյ վարդապետին մեծին Մեսրոպայ Թարգմանչի կառուցեալ է ի վերայ դամբարանիս յանուն նորին զեկեղեցիս, զոր նորոգեաց յամին 1640. Փիլիպպոս կաթողիկոս, և ի վերջնուս յամի 1875, նորոգեաց Տ. Գէորգ Դ. կաթողիկոս արօք ժողովրդեան Հոյոց Երեանայ և այլ վիճակացն Ռուսաստանի. իսկ զտապանս կանգնեաց ի յիշատակ Կ. Պօլսեցի Անդրէաս Արքեպիսկոպոսն, յամին 1882, և Հայոց ՌՅԼԳ.:

ՄԵՍՐՈՎԸ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԻՐԱՏԵԱՆՑ.

1-Ն Նոյեմբերի 1884.

ՍԻՆՕԴԻ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ.

ՎԱՐՉԱԿԱՆՔ.

Սինօդը օրագրութեամբ ի 28 Ն Սեպտեմբերի տարւոյս կաթողիկոսի նորոգ ընտրութիւնը նշանակած լինելով ի 19 Ապրիլի 1885 ամի որոշեց պատրաստել հրաւիրաթղթերը ուղարկել առաջնորդներին, ոռաստանին՝ ուղղակի, արտասահմանեանը՝ Թիֆլիզու զլխաւոր կառավարութեան միջոցաւ, Տաճկաստանինը՝ ի մի ծրար՝ յանուն Վ. Պօլսոյ պատրիարքարանի, իսկ Պարսկաստանինը՝ իւրաքանչիւր թեմին առանձին առանձին:

Անցեալ Հոկտեմբեր ամին Արժ. Մեսրոպ Վարդապետ Ճերմակեան նշանակուեց Ատրպատականի թեմի կառավարիչ ի տեղի Գեր. Թաթէոս Եպիսկոպոսի Տէր Դանիէլեան, իսկ Նորին Գերապատուութիւնը նշանակուեց Սիւնեաց վիճակի փոխանորդ և Տաթևու վանից վանահայր:

ԳՊՐՈՑԱԿԱՆՔ.

Շուշույ Մերազնեայք տարւոյս Օգոստոսի 8ին ընտրած լինելով Պ. Ստեփան բէկ Իւզբաշեանցին, Նիկողայոս բէկ Աթաբէկեանին, Համբարձում Ղչեանցին, Բաշատուր Բազմթեանցին, Յարութիւն Տէր Գասպարեանցին և Յովսէփ բէկ մելիք Յովսէփեանցին տեղւոյն թեմական Հոգ. զպրանոցին հոգաբարձու, իսկ Դաւիթ Արամեանցին, Մինաս Խունոնցին, Անդրէաս բէկ Տէր Աստուածատրեանցին, Ներսէս Տէր Մկրտչեանցին, Թալիս բէկ Դուլուխանեանցին և Սարգիս Զան բէկ Դուլուխանբէկեանցին անձնափոխանորդ հոգաբարձուաց, Սինօդը օրագրութեամբ ի 28 Ն Սեպտեմբերի հաստատեց այս ընտրութիւնը:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ.

Ներկայ համարիս հետ իբրև յաւելուած՝ ուղարկուածնք Արարատի բաժանորդներին ճանաչեան երգերը:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԹԵՐԹԻ»

Խմբագրութիւնը ընդունումէ բաժանորդագրութիւն 1885 թուի համար (որ է 4 տարեշրջան):

Առողջապահական թերթը կը հրատարակուի Երևանում՝ հա-
խընթաց տարիների ծրագրով, կը տպագրուի պ. Էմին Տէր-Գրի-
գորիանցի տպարանում:

Տարեկան գինէ 3 մանէթ կանխիկ վճարելի: Ստորագրուել
կարելի է խմբագրատանը: Օտար քաղաքացիք գիմում են հետե-
ւալ հասցեով, Бъ г. Саранъ. Редакцію Журнала «Гигиеничес-
кій листокъ».

Խմբագիր հրատարակիչ - ԲԺ. ԼԵՒՈՆ ՏԻԴՐԱՆԵԱՆՏ

«ԿՆԵԴՐՈՆԱԿԱՆ» գրախանութում վաճառվում են

«ՎԱՐԺԱՐԱՆ»

Մանկավարժական ամսագրի I և II-դ տարեշրջանի մնացեալ
օրինակները, իւրաքանչիւր տարուանը 3 թուրլի:

Օտարաքաղաքացիք գիմում եմ ուղղակի խմբագրին հետե-
ւեալ հասցեով Въ г. Тифлисъ. Старо-Арсенальная улица,
д. № 24 ձանապարհածախսը խմբագրութեան վերայ է:

Մամուլի տակից լոյս տեսան

«ՎԱՐԺԱՐԱՆ» մանկավարժական ամսագրի հրատարակութեամբ
հետեւեալ գրքայինները:

- 1) «Կնք խնդիր և դաստիարակութիւն» հեղ.
Լ. Ն. Ն. Բե-խնէրի, թարգ. Գ. Շահ-բաղեան
Գինն է. 40 կ.
- 2) «Ունի յիշի» հեղ. Ա. Ս. Պաշտիսի, թարգ.
Գ. Շահ-բաղեան 10 կ.

Սոյն գրքայինները վաճառվում են «Կեդրոնական» և «Կովկասեան»
գրավաճառանոցներում, պ. Շահվերդեանի գործակալութեան
մէջ և «Վարժարան»-ի խմբագրատանը:

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի խմբագրին հետեւեալ
հասցեով Въ г. Тифлисъ, Старо-Арсенальная ул. д. № 24:
ձանապարհածախսը խմբագրութեան վերայ է:

Ա Ղ Ր Ի Ր

Պատկերազարդ ամսագիր երեխաների և դաստիարակների համար.
Տարեկան գինն է 3 ման: Հասցեն. Тифлисъ, Редакція „Агбюръ“:

Խմբագիր-հրատ Տ. Նազարեան:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱՆՈՅ

Տարեկան գինն է 3 մանէթ: Հասցեն Св. Эчмιάდзинъ. Ре-
дакціи Манкаваржаноцъ.

Թիֆլիսում ստորագրուել կարելի է պ. Թէմուրազեանի մօտ:

Խմբագիր-հրատարակող Խորէն Մ. Վարդ. Ստեփանէ

Մ Ե Ղ Ո Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի

Տարեկան գինը 10 ռուբլի: Հասցեն Тифлисъ, Редакція „Мегу
Айастані“.

Խմբ. հրատարակիչ Պետրոս Սիմէօնեանց

ԵՐԵՒԱՆԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հրատարակվումէ շաբաթը երեք անգամ. տարեկան գինը 1 ռ.:
Հասցեն. Эривань, Тип. Теръ-Григорянцъ.

Խմբ.-հրատ. Էմ. Տէր-Գրիգորեանց:

Ն Ո Ր — Դ Ա Ր

Բաժանորդագինն է 10 ռուբլի: Հասցեն. Тифлисъ, Редакція
„Норъ — Даръ“:

Խմբ. հրատարակիչ Սպանդար Սպանդարեան.

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ.

Տպար. Ժողով խնդրում է Արժ. Գործակալներին որ բարեհաճին ց15-ն յառաջիկայ Դեկտեմբերի տարւոյս ուղարկել 1885 թուի Արարատի բաժանորդաց ցուցակն՝ անխտիր առանց բացառութեան բոլոր եկեղեցականաց անուններն նշանակելով, որպէս զի յառաջիկայ տարին ևս անտեղութիւններ չպատահին գործակալների զանցառութեամբ և յետաձգութեամբ. որով հարկադրուեցաւ Ժողովս ըստ ցուցակի նախորդ տարուան ուղարկել Արարատներ, ոմանց աւելի, և ոմանց պակաս:

Արդէն լոյս տեսած են

Ե. ՕՐԸՑՈՅՑ 1885 ամի. գինը ամենայն տեղ 20 կօպ. ցանկացողները թող դիմեն տեղական հոգ. իշխանութեան գործակալներին:

Բ. ԱԻՆՏԵՐՆ Տամբարբառ վկայութեամբ հին և նոր Կտակարանաց, գինն է 80 կ. ցանկացողները թող դիմեն կենդր. գրավաճառանոց ի Տփլիս, յԱրևան պ. պ. Ներսէս Սիմէօնեանցի և Կարապետ Դադամեանցի խանութներում, կամ ի Տպար. Ժողովս:

Գ. Պատմութիւն ԱՌԵՔԵԼ ՎԼԻԴԵՊԵՏԻ ԴԵՎՐԻՃԻՑԻ ՏԱՆՕԹՈՒԹԵԱՄԲ. գինն է 2 ռուբլի:

Ցանկացողները թող դիմեն վերոյիշեալ տեղերը